

SIŪLYMAI

BŪSIMOSIOS XVIII-OSIOS LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖS PROGRAMAI

LiJOT Asamblėja Nr. 49, 2020 m. liepos 18-19 d.

Vilnius

Lietuvos jaunimo organizacijų taryba (toliau – LiJOT) – didžiausia skėtinė nevyriausybinė jaunimo organizacija Lietuvoje, šiuo metu vienijanti 70 nacionalinių jaunimo ir su jaunimu dirbančių organizacijų, savivaldybių jaunimo organizacijų tarybų, siekia atkreipti Lietuvos Respublikos politinių partijų ir jų narių dėmesį į jaunimui ir jaunimo politikai aktualius klausimus bei teikia pasiūlymus, kokiais prioritetais remiantis jaunimo srityje, gali būti formuojama būsimosios XVIII-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programa.

Jaunimo situacija Lietuvoje nuolat kinta – tai lemia emigracija, švietimo, užimtumo reformos, ekonominis jaunų žmonių aktyvumas ir kitos nenumatytos priežastys, kaip pandemijos proveržis. Priemonės, orientuotos į jaunimo politikos stiprinimą, yra neabejotinai svarbios – strateginiuose valstybės dokumentuose yra įtvirtintos nuostatos, skatinančios jaunimo užimtumą ir tinkamą paslaugų (su)teikimą (pavyzdžiui, 2014 – 2020 m. Nacionalinėje pažangos programoje vienu iš trijų horizontaliųjų principų įvardijamas „jaunimas“). Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“ numato, jog piliečiai, o taip pat ir jaunimas, turi būti sąmoningi ir dalyvaujantys viešajame valstybės gyvenime – „Suprasdami, kad valdžia negali ir neturi spręsti visų problemų, kiekvienas iš mūsų turi turėti daugiau galių ir atsakomybės priimant ir įgyvendinant daugelį svarbių sprendimų. Mums reikalinga veikli visuomenė“.

LiJOT, atkreipdama dėmesį į artėjančius rinkimus ir galimus pokyčius jaunimo politikos Lietuvoje, išskyrė pagrindines prioritėtines temas, kurios šiuo metu yra itin aktualios šalies jauniems žmonėms ir jaunimo nevyriausybinėms bei su jaunimu dirbančioms organizacijoms. Šie prioritetai yra aktualūs tiek regioniniu, tiek nacionaliniu lygmenimis.

Raginame tinkamai įsigilinti ir peržiūrėti šiuos pasiūlymus bei įtraukti juos į savo rinkimines programas siekiant, kad jaunimo politika būtų aktyviai įgyvendinama visais lygmenimis.

Pažymime, jog jaunimo politika turi būti vykdoma vadovaujantis objektyvia ir patikima statistika, duomenimis, tiksliai identifikuojant jaunimo poreikius ir galimybes. Planuojamos su jaunimu susijusios reformos turi būti išbandomos, pirmiausia, įsitikinant prielaidų pagrįstumu ir įgyvendinant bandomuosius projektus, remiantis gerosios tarptautinės praktikos pavyzdžiais. Užtikriname, kad atliksime nuolatinę įtrauktą ir įgyvendinamą pasiūlymų stebėseną, siekiant

efektyvaus jų pritaikymo politikoje. **Būsimosios XVIII-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje siūlome išskirti Jaunimo politikos skyrių**, kaip atskirą programos dalį, ir išlaikyti ankstesnių Vyriausybių pradėtų įgyvendinti darbų tęstinumą.

Šiame dokumente LIJOT teikia pagrindinius pasiūlymus būsimosios XVIII-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programai, numatant prioritėtines temas, kurios šiuo metu yra itin aktualios šalies jauniems žmonėms ir jaunimo nevyriausybiniams bei su jaunimu dirbančioms organizacijoms.

JAUNŲ ASMENŲ SOCIALINĖ PADĖTIS

Jaunimas yra viena svarbiausių ir pažeidžiamiausių socialinių grupių Lietuvoje. 2020 m. Lietuvoje gyveno 496 tūkst. jaunų žmonių¹. LiJOT, kaip didžiausia jaunimo ir su jaunimu dirbančias organizacijas vienijanti skėtinė organizacija, pažymi, jog kokybiškas jaunimo problemų sprendimas turi būti vienas iš prioritetinių naujos Lietuvos Respublikos Vyriausybės programos klausimų.

Mažiau galimybių turintis jaunimas, pagal Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymą, yra jaunimas, neturintis tokių pat sąlygų kaip bendraamžiai savo kompetencijoms ir veikloms plėtoti, nes gyvena nepalankiomis sąlygomis ar patiria socialinių, ekonominių, išsilavinimo, kultūrinių, geografinių sunkumų, turi negalią ir/ar sveikatos problemų.

Bazinis paslaugų šeimai paketas – tai šeimai teikiamų psichosocialinių, socialinių įgūdžių ugdymo ir palaikymo, vaikų priežiūros ir ugdymo, sveikatos, švietimo, sociokultūrinių paslaugų, užtikrinančių būtinąją pagalbą, skirtą šeimos gebėjimams savarankiškai spręsti iškylančias problemas stiprinti ir sudaryti galimybes kurti saugią, sveiką ir darnią aplinką savo šeimoje, rinkinys. Šio paketo įgyvendinimu ir užtikrinimu rūpinasi savivaldybės.

Lietuva, prisijungdama prie Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) Generalinės Asamblėjos rezoliucijos (GA) „Dėl darnaus vystymosi darbotvarkės“, kartu su bene visu pasauliu įsipareigojo bei siekia įgyvendinti Darnaus vystymosi tikslus. Šioje darbotvarkėje itin daug dėmesio skiriama ir integracijai, vieni iš 17 darbotvarkės tikslų yra ir šie: užtikrinti visaapimančią ir lygiavertę kokybišką švietimą ir skatinti visą gyvenimą trunkantį mokymąsi; pasiekti lyčių lygybę ir įgalinti moteris ir mergaites; skatinti tvarų, visaapimančią ir darnų ekonominį augimą, produktyvų įdarbinimą ir tinkamą darbą; sumažinti nelygybę valstybėse ir tarp valstybių.

LiJOT, atstovaudama jaunimo organizacijas ir jų nuomonę, vertindama šalies jaunimo poreikius, teikia šiuos pasiūlymus kaip prioritetinius jaunimo socialinėje srityje.

Jaunimo būstas

2018 m. LR Seimas pritarė Vyriausybės siūlymams suteikti subsidijas pirmą būstą regionuose perkančioms ar statyti norinčioms jaunoms šeimoms, nevertinant jų pajamų. Pagrindinis šio pasiūlymo tikslas yra regionų atgaivinimas ir emigracijos mažinimas. Jauna šeima, kurioje abu sutuoktiniai arba vienas vaiką auginantis tėvas ar mama yra ne vyresni kaip 35 metų, gali pretenduoti į valstybės paramą būsto kredito daliai.

¹ Lietuvos statistikos departamentas, Nuolatinių gyventojų skaičius pagal lytį ir amžių metų pradžioje. Internetinė prieiga: < [https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=a924b9a6-9877-4c14-9acd-e4b3ae7255ed#/> \[Žiūrėta 2020 m. liepos 19 d.\]](https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=a924b9a6-9877-4c14-9acd-e4b3ae7255ed#/)

Ši naujovė suteikė galimybę jauniems asmenims grįžti gyventi į regionus bei palengvino finansinę naštą įsigyjant pirmuosius namus. Jau 2019 m. LiJOT pastebėjo, kad ši priemonė neužtikrina lygių galimybių visiems jauniems žmonėms², todėl šios lengvatos turėtų būti suteikiamos visose Lietuvos savivaldybėse, pirmenybę teikiant regionams.

Dar viena ryškėjanti problema – per mažos studentų pajamos būsto nuomai dėl kylančių būsto nuomos kainų. Savivaldybėse, įvedus išmokas studentams ir tokiu būdu padengiant dalį būsto nuomos kainos, būtų užtikrinamas oresnis jaunų žmonių gyvenimas. Pažymima, kad kai kurios savivaldybės tokį finansavimo modelį jau taiko. Vilniaus miesto savivaldybėje studentai gali teikti prašymus gauti vienkartinę išmoką kaip pagalbą nuomojantis būstą³. LiJOT, įvertinusi geruosius pavyzdžius, pažymi, jog tokia finansinė pagalba suteiktų galimybę studentams savarankiškai nuomotis būstą.

Jaunimo migracija

Iš Lietuvos nuo 1990 m. yra išvykę 899,5 tūkst. asmenų. Tačiau pastebima, jog iš užsienio į Lietuvą grįžta vis daugiau jaunų žmonių. 2019 m. į Lietuvą atvyko beveik 13 tūkst. jaunų asmenų, kai 2018 m. – 10 tūkst.⁴ Atvykę gyventi į Lietuvą jauni asmenys neretai susiduria su tinkamų sąlygų apsigyventi nebuvimu. Nors valstybė suteikia išmokas ligos, motinystės, invalidumo ir mirties atvejais ar užtikrina draudimo išmokėjimą, tačiau į šalį grįžtantys gyventi jauni lietuviai neturi galimybės gauti vienkartinę išmoką pradedant gyvenimą Lietuvoje. Pažymėtina, kad jauni asmenys dažnai nežino apie esamas sąlygas, stipendijas ar subsidijas dėl tinkamo informavimo ir konsultavimo trūkumo. Vienkartinė finansinė pagalba, pradedant gyvenimą Lietuvoje, užtikrintų, jog atvykę gyventi į Lietuvą jauni asmenys turėtų stabilų pagrindą gyvenimui šalyje: susirastų darbą, būstą, užsiregistruotų sveikatos priežiūros ar švietimo įstaigose ir kt.

² Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, Pozicija dėl būsto nuomos ar įsigijimo jaunoms šeimoms Lietuvoje, LiJOT Asamblėja Nr. 46, 2019 m. balandžio 27-28 d., Druskininkai. Internetinė prieiga: <<https://lijot.lt/wp-content/uploads/2020/02/Pozicija-dėl-būsto-nuomos-ar-įsigijimo-jauniems-asmenims-Lietuvoje-2019-09-30-11-48-00.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

³ Vilniaus miesto savivaldybė, Būsto nuomos kompensacija Vilniuje gyvenantiems studentams. Internetinė prieiga: <<https://vilnius.lt/lt/jaunimas/busto-nuomos-kompensacija-vilniuje-gyvenantiems-studentams/>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

⁴ Lietuvos statistikos departamentas, Gyventojų migracija. Internetinė prieiga: <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?hash=7301a707-69bf-4fe4-9bd0-8ed5f733d84e#> [Žiūrėta 2020 m. liepos 27 d.]

Atviras darbas su jaunimu, mobilus darbas su jaunimu, gatvės darbas su jaunimu, jaunimo informavimas ir konsultavimas

LIJOT pažymi, jog jaunimo darbuotojai palaikydami ryšius vienas su kitu ir vykdydami grupinę veiklą, dažnu atveju orientuotą į mokymąsi, palaiko jaunų žmonių asmeninį ir socialinį vystymąsi. Tik 47 proc. prof. dr. Laimos Okunevičiūtės-Neverauskienės 2020 m. atliktame Jaunimo tyrime dalyvavusių respondentų nurodė, jog jiems tekę reguliariai bendrauti su jaunimo darbuotoju⁵. Jaunimo reikalų departamento duomenimis, 2020 m. liepos mėn. Lietuvoje buvo apie 150 jaunimo darbuotojų (skaičius nuolat kinta). Nors jaunimo darbuotojų veiklą apibrėžia LR Jaunimo politikos pagrindų įstatymas⁶, yra matoma, jog kokybiškai veiklai užtikrinti nacionaliniu mastu, darbuotojų skaičius yra nepakankamas. Taip pat, jaunimo darbuotojai ne visada turi žinių ir patirties, kaip dirbti su psichikos ar fizinę negalią turinčiais asmenimis, mokymosi sutrikimų turinčiu jaunimu.

Atviras darbas su jaunimu yra viena iš darbo su jaunimu formų. Jos pagrindinis tikslas – padėti žmogų jam tampant suaugusiuoju. Verta pažymėti, kad šis darbo su jaunimu būdas vadovaujasi iš socialinio darbo srities kilusiu terminu „žemas slenkstis“. „Slenksčiais“ galime vadinti nepalankų darbo laiką, svetimą aplinką, fizinį nutolimą, mokesčių už paslaugas ir panašiai⁷. Svarbu pažymėti, kad remiantis Jaunimo politikos pagrindų įstatymu, kiekvienoje Lietuvos Respublikos savivaldybėje turi būti bent vienas atviras jaunimo centras arba atvira jaunimo erdvė. Norime atkreipti dėmesį, kad Bazinių paslaugų šeimai pakete nurodyta, kad turi veikti 2 atviri jaunimo centrai arba atviros jaunimo erdvės, jei teritorijoje gyvena bent 10 000 (1, jei 5000) jaunų žmonių.

Matydami skirtumus tarp atviros jaunimo erdvės ir atviro jaunimo centro (pvz., erdvės ir darbuotojų skaičius)⁸, norime pažymėti, kad jaunimo centrų nepakanka, siekiant suteikti kokybišką paslaugą, kuri nurodyta bazinių paslaugų šeimai pakete. Šiuo metu Lietuvoje veikia 43 atviri jaunimo

⁵ Europos Sąjungos jaunimo dialogo procesas Lietuvoje “Jaunimo galimybės”, Jaunimo tyrimas. Parengė prof.dr.Laima Okunevičiūtė-Neverauskienė, Vilnius 2020. Internetinė prieiga: < [https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/tyrimai/LIJOT_Jaunimo%20tyrimas_2020_compressed%20\(1\).pdf](https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/informacija-apie-jaunima/tyrimai/LIJOT_Jaunimo%20tyrimas_2020_compressed%20(1).pdf) > [Žiūrėta 2020 m. liepos 10 d.]

⁶ Lietuvos Respublikos jaunimo politikos pagrindų įstatymas Nr. IX-1871, Lietuvos Respublikos Seimas, 2003 m. gruodžio 18 d., suvestinė redakcija nuo 2019-01-01 iki 2021-06-30. Internetinė prieiga: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.223790/asr> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

⁷ Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, *Atvirojo darbo su jaunimu gidas: kokybės link*, Vilnius, 2017. Internetinė prieiga: < <https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/darbas-su-jaunimu/atviras-darbas-su-jaunimu/Atvirojo%20darbo%20su%20jaunimu%20gidas%20-%20kokybės%20link%20.pdf> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

⁸ Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, *Pagrindiniai atvirojo jaunimo centro ir atvirosios jaunimo erdvės skirtumai*. Internetinė prieiga: < https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/darbas-su-jaunimu/atviras-darbas-su-jaunimu/aje_aje_skirtumai.pdf > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

centrai 38 savivaldybėse⁹. Dėl to svarbu plėsti atvirų jaunimo centrų tinklą. Jei atviro jaunimo centro nėra galimybės lengvai pasiekti jauniems asmenims, tuomet puiki išeitis yra mobilus darbas su jaunimu arba darbas su jaunimu gatvėje. Verta pažymėti, kad šios paslaugos dar turi erdvės plėstis ir tobulėti nacionaliniu mastu.

Mobilus darbas su jaunimu – viena iš darbo su jaunimu formų, kuri vykdoma kreipiant dėmesį į jauno žmogaus poreikius ir vykdoma aplinkoje, kurioje nėra atvirų jaunimo centrų ar atvirų jaunimo erdvių. Jaunimo darbuotojai reguliariu laiku vyksta į tas pačias vietas (ypač mažesnius rajono miestelius) bei mezga kontaktus su ten gyvenančiais ir/ar laiką leidžiančiais jaunuoliais. Kai yra sukuriamas kontaktas, jaunuoliams yra galimybė gauti profesionalią pagalbą iškilus sunkumams ir kartu kurti įvairias veiklas. Ypatingai tai tinka organizuojant profesionalias paslaugas nuo rajono centro nutolusiose miesteliuose. Jaunimo reikalų departamento duomenimis, liepos mėnesį mobilus darbas, atitinkantis visus reikalavimus¹⁰, buvo atliekamas 15 savivaldybių, o 2 savivaldybėse ši paslauga tik pradėdama teikti.

Darbas su jaunimu gatvėje yra pagalba labiausiai pažeistoms visuomenės grupėms, siekiant rūpintis jų teisėmis ir orumo išsaugojimu. Pagrindiniai uždaviniai yra pasiekti tuos, kurie yra nepasiekiami, kelti jaunų asmenų motyvaciją pokyčiui, tarpininkauti, vykdyti socialinį švietimą ir prevenciją bei padeda stiprinti kaimynų, vietos politikų, verslininkų ir kitų asmenų politinį bei socialinį sąmoningumą. Tai tinka organizuoti didesniuose miestuose¹¹. Jaunimo reikalų departamento liepos mėn. duomenimis, tik 4 savivaldybėse yra vykdomas darbas jaunimu gatvėje, atitinkantis keliamus reikalavimus¹².

Europos jaunimo informavimo ir konsultavimo agentūra ERYICA kartu su aštuoniais tarptautiniais partneriais atliko jaunimo informacinių paslaugų poreikių tyrimą¹³. Tyrime dalyvavo 6000 respondentų iš 18 Europos valstybių, tyrimas atliktas 2017 m. 1048 respondentai buvo lietuviai,

⁹ Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, Atvirieji jaunimo centrai ir atvirosios jaunimo erdvės Lietuvoje 2020 m. balandžio 9 d. duomenimis. Internetinė prieiga: < [https://jrd.lt/informacija-jaunimui/atviri-jaunimo-centrai/atnaujintas%20žemėlapis%202020-04-09\(1\).pdf](https://jrd.lt/informacija-jaunimui/atviri-jaunimo-centrai/atnaujintas%20žemėlapis%202020-04-09(1).pdf) > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹⁰ Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl darbo su jaunimu gatvėje tvarkos aprašo, mobiliojo darbo su jaunimu tvarkos aprašo, atvirojo darbo su jaunimu tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. A1-614, LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2019 m. spalio 15 d. Internetinė prieiga: < <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a5edd380ef5b11e99681cd81dcda52c> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹¹ Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, *Mokytis iš gatvės: darbo su jaunimu gatvėje praktinis gidas*, Vilnius, 2015. Internetinė prieiga: < https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/darbas-su-jaunimu/gatves-darbas-su-jaunimu/leidinys_mokytis_is_gatves_v1.3-1.pdf > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹² Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro įsakymas dėl darbo su jaunimu gatvėje tvarkos aprašo, mobiliojo darbo su jaunimu tvarkos aprašo, atvirojo darbo su jaunimu tvarkos aprašo patvirtinimo Nr. A1-614, LR socialinės apsaugos ir darbo ministerija, 2019 m. spalio 15 d. Internetinė prieiga: < <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/a5edd380ef5b11e99681cd81dcda52c> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹³ European Youth Information and Counselling Agency, *Future youth information and counselling: building on information needs and trends*, 2018. Internetinė prieiga: < <https://creativitas.lt/wp-content/uploads/2018/07/Final-Building-on-Information-Needs-and-Trends.pdf> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

tad tyrimo rezultatai labai gerai atliepia ir Lietuvos situaciją. 60 proc. jaunų žmonių vis dar yra skeptiški internete randamai informacijai ir labiau pasitiki jaunimo informavimo ir konsultavimo (toliau – JIK) teikiamomis paslaugomis negu informacija randama internete. 46 proc. respondentų nemano, kad informacija internete yra patikima, tiek pat respondentų mano, kad didelis informacijos kiekis esantis internete yra nenaudingas. 55 proc. jaunų žmonių, kurie nesinaudoja JIK paslaugomis, norėtų informacijos šaltinių, kurių nereikėtų papildomai tikrinti. Tyrimo respondentai taip pat įvardijo informacijos trūkumą tarptautinio mobilumo, darbo, verslumo ir apgyvendinimo temose. Tai išreiškia patikimų informacijos šaltinių poreikį specializuotomis ir bendrinėmis temomis. Turi būti užtikrintas JIK paslaugų matomumas ir prieinamumas jauniems žmonėms, kurių šiuo metu ši paslauga nepasiekia. Tyrimo respondentai lengvą prieigą prie informacijos vertina kaip svarbiausią faktorių informacijos paieškoje. 30 proc. jaunų žmonių, kurie nesinaudoja JIK paslaugomis, mato poreikį gauti informaciją tiesioginiu būdu, o tai atspindi JIK taškų ir centrų poreikį. Šiuo metu Lietuvoje veikia 2 jaunimo informacijos centrai ir 14 JIK taškų, kurie JIK paslaugas teikia tik 15 savivaldybių, tai reiškia, kad 45 savivaldybėse JIK paslaugos nėra teikiamos. Savivaldybėse, kuriose yra teikiamos JIK paslaugos, dirbantys darbuotojai dažnu atveju yra įdarbinti nepilnu etatu arba turi papildomų pareigų savo darbovietėse. Skiriant papildomus etatus JIK darbuotojams turi būti užtikrinama tai, kad JIK paslaugos būtų teikiamos kokybiškai bei pasiekiamas didesnis jaunų žmonių skaičius. Kokybiškai teikiamos JIK paslaugos padeda jauniems žmonėms integruotis į visuomenę, mažina niekur nedirbančių ir nesimokančių jaunų žmonių skaičių, didina socialinę ir visuomeninę įtrauktį.

Jaunimo savanoriška tarnyba

Džiaugiamės, kad buvo atsižvelgta į LiJOT rezoliuciją dėl savanoriškos jaunimo veiklos puoselėjimo Lietuvoje¹⁴ ir įteisinta galimybė už savanorystę gauti 0,25 balo visiems jauniems žmonėms. Konsultuodamasi su skirtingomis Jaunimo savanorišką tarnybą organizuojančiomis bei priimančiomis organizacijomis, teigiame, kad sistema vis dar turi vietos, kur tobulėti. Visų pirma, ne visos savanorius priimančios organizacijos užtikrina kokybišką, į savanorio ir organizacijos susitarimą orientuotą, savanorystę. Dažnai tai yra dėl mentoriaus ir/ar kuratoriaus žinių trūkumo. Antra, nemažai organizacijų nepriima koordinuoti ir nepriima savanorių, nes sunku užtikrinti ne mažiau 40 valandų per mėnesį (240 val. per 6 mėn) savanoriškos veiklos¹⁵. Organizacijos

¹⁴ Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, Rezoliucija dėl savanoriškos jaunimo veiklos puoselėjimo Lietuvoje, LiJOT Asamblėja Nr. 42, 2017 m. balandžio 29-30 d., Druskininkai. Internetinė prieiga: <<https://lijot.lt/wp-content/uploads/2020/02/Rezoliucija-dėl-savanoriškos-jaunimo-veiklos-puoselėjimo-Lietuvoje-2017-05-30-07-46-49.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹⁵ Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, *Jaunimo savanoriška tarnyba*. Internetinė prieiga: <<https://jrd.lt/savanoryste/jst>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

argumentuoja, kad kiekvieną mėnesį jos negali užtikrinti vienodo valandų skaičiaus. Dėl to svarbu užtikrinti šio mechanizmo lankstumą, galimybę savanoriams susitarti dėl savanorystės valandų paskirstymo savanorystės laikotarpiu.

Tarpžinybinis bendradarbiavimas

Lietuvoje veikia Tarpžinybinė vaiko gerovės taryba prie LR Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, kurioje NVO ir valstybės institucijų atstovai nuolat kelia klausimus apie vaiko gerovę Lietuvoje. LiJOT, įvertinusi, jog jaunimo klausimai turėtų būti vieni iš svarbiausių, o tinkamas tarpžinybinis bei tarpinstitucinis bendradarbiavimas užtikrintų jaunų asmenų geresnę gyvenimo padėtį Lietuvoje, ragina pradėti periodinius NVO ir valstybės institucijų susitikimus skatinant bendradarbiavimą, pvz.: stiprinant arba kuriant darbo grupes, kuriose NVO, valstybės institucijų ir atvirų jaunimo centrų atstovai galėtų nuolat diskutuoti jaunimo klausimais, taip kuriant dar kokybiškesnę darbo su jaunimu sistemą.

Be to, kiekvienoje savivaldybėje turėtų veikti po regioninę NVO tarybą, kurioje turėtų būti bent vienas jaunas žmogus, atstovaujantis išimtinai jaunų asmenų temas. Jaunimo NVO klausimų sprendimas negali vykti be jauno žmogaus, todėl labai svarbus ir jaunimo atstovo buvimas tokiose tarybose. Dar viena problema, kurią mato LiJOT – tokių tarybų darbo kokybės nebuvimas arba apskritai neveiknumas. Dėl šios priežasties matome prasmę stiprinti tokių tarybų veiklą, pvz.: nacionalinei NVO tarybai, veikiančiai prie LR Vyriausybės, imantis iniciatyvos labiau kuruoti regioninių NVO tarybų veiklą.

Lietuvoje 2020 m. Socialinės apsaugos ir darbo ministerija finansavimą skyrė 343 vaikų dienos centrams. Atsižvelgiant į tai, kad vaikų dienos centrai dirba su socialinės rizikos šeimų vaikais, padeda jiems pilnavertiškai integruotis į gyvenimą, tačiau vaikų dienos centruose priimami asmenys iki 13 metų. Vyresnius jaunos asmenis priima atviri jaunimo centrai, kurių šiuo metu Lietuvoje veikia 43¹⁶. Kadangi vaikų dienos centruose yra dirbama su rizikos šeimų vaikais, svarbu užtikrinti, jog suėjęs 13 metų, vaikai būtų tinkamai informuoti ir užtikrinamas sklandus jų perkėlimas į atvirus jaunimo centrus ar kitas alternatyvias ugdymo įstaigas. Siekiant toliau ugdyti jaunos asmenis, svarbus bendradarbiavimas tarp nevyriausybinų organizacijų ir valstybės institucijų bei tarp skirtingų institucijų.

¹⁶ Jaunimo reikalų departamentas prie LR socialinės apsaugos ir darbo ministerijos, *Atvirasis darbas su jaunimu*. Internetinė prieiga: < <https://jrd.lt/informacija-dirbantiems-su-jaunimu/darbas-su-jaunimu/atviras-darbas-su-jaunimu> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

Viešųjų paslaugų perdavimas NVO

Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“¹⁷ numato, kad „viešasis sektorius turėtų teikti tik tas viešąsias paslaugas, kurių negali teikti NVO, bendruomeninės organizacijos ir verslo įmonės“. 2014–2020 metų nacionalinės pažangos programa¹⁸ nurodo, kad iki 2020 m. ne mažiau kaip 15 proc. savivaldybių viešųjų paslaugų turi būti perduota bendruomenėms, NVO ar privačiam sektoriui. Nauji viešųjų paslaugų teikėjai gali būti steigiami tik tais atvejais, kai kiti teikėjai viešųjų paslaugų neteikia arba negali gyventojams jų teikti ekonomiškai ir geros kokybės¹⁹. Tai nurodo ir LR Vyriausybės viešojo valdymo tobulinimo 2012–2020 m. programos²⁰ 2.2.2 uždavinio „Stiprinti nevyriausybinių sektoriaus vaidmenį“ kryptys: gerinti sąlygas NVO teikti viešąsias paslaugas ir vykdyti prevencines veiklas (teisinis reguliavimas, kompetencijos, finansavimas); skatinti ir plėtoti NVO kuriamas socialines inovacijas (socialinis verslumas, socialiniai klasteriai). Atsižvelgiant į anksčiau išdėstytus strateginius valstybės tikslus, LR XVII Vyriausybės programoje taip pat buvo numatytas darbas – „laipsniškas viešųjų paslaugų perdavimas socialinio verslo subjektams, pritaikant individualias partnerystės priemones: viešieji pirkimai; koncesija; viešojo ir privataus subjektų partnerystė“. Šie ir kiti šalies dokumentai, valstybiniu lygmeniu vykstančios diskusijos įtvirtina siekį perduoti viešųjų paslaugų teikimą nevyriausybiniams organizacijoms.

Išskirtina, kad paslaugų perdavimas iš valstybės į nevyriausybinių sektorių negali būti savitiksliis, ir turi būti paremtas dvejopo rezultato siekimu: didesnio teigiamo viešųjų paslaugų poveikio ir sumažėjusių jų teikimo kaštų. Gretutinis tokio viešųjų paslaugų perdavimo tikslas taip pat yra skatinti verslumą Lietuvoje, kurio lygis šiuo metu yra nepakankamas. Labai svarbu skatinti socialinį verslumą, kadangi mūsų šalyje pradeda formuotis socialinė ekonomika bei socialinio pirkimo kultūra, kai pirkėjai vienu metu gali gauti dvigubą naudą – prekę ar paslaugą, kurios jiems reikia, ir žinojimą, kad prisideda prie konkrečios socialinės problemos sprendimo.

Nevyriausybinių organizacijų informacijos ir paramos centras nuo 2015 m. vykdo Lietuvos savivaldybių teikiamų viešųjų paslaugų analizę ir kasmet skaičiuoja kiekvienos savivaldybės viešųjų paslaugų perdavimo procentines dalis. Išskirtina, jog 2018 m. duomenimis savivaldybėse kultūrai,

¹⁷ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2030“ patvirtinimo, Nr. XI-2015, 2012 m. gegužės 15 d., Vilnius. Internetinė prieiga: < <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.425517> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹⁸ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl 2014-2020 m. nacionalinės pažangos programos patvirtinimo, Nr. 1482, 2012 m. lapkričio 28 d., Vilnius. Internetinė prieiga: <<https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.31A566B1512D/OKkwPNbfzS>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

¹⁹ Lietuvos Respublikos vietos savivaldos įstatymas Nr. I-533, Lietuvos Respublikos Seimas, 1994 m. liepos 7 d., suvestinė redakcija nuo 2020-07-11 iki 202-08-31. Internetinė prieiga: < <https://www.etar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D0CD0966D67F/asr> > [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

²⁰ Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas dėl viešojo valdymo tobulinimo 2012–2020 metų programos patvirtinimo Nr. 171, 2012 m. vasario 7 d., Vilnius. Internetinė prieiga: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.418407/asr>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

kaip viešosios politikos sričiai, paslaugų dalis nevyriausybinėms organizacijoms „perduota“ vos 2 proc., švietimui – 0,5 proc., sportui – 12 proc., socialinei apsaugai – 5 proc. Pažymėtina, jog dauguma nevyriausybinių organizacijų ir savivaldybių atstovų palaiko, kad visose minimose srityse iki 2030 m. paslaugos galėtų būti perduotos ir teikiamos net 70 proc. apimtimi.

Konkretūs pasiūlymai:

- Didinti jaunimo darbuotojų atlyginimą bei skaičių regionuose. Taip pat skatinti, jog kiekviename atviraime jaunimo centre dirbtų mišrios jaunimo darbuotojų komandos, kurios turėtų galimybę kelti savo kompetencijas nacionaliniu ir tarptautiniu lygmeniu;
- Plėsti atvirų jaunimo centrų tinklą (bent vienas atviras jaunimo centras kiekvienoje savivaldybėje);
- Didinti jaunimo darbuotojų sertifikavimo sistemos apimtį bei užtikrinti jos kokybę. Tikime, kad tai padės užtikrinti jaunimo centrų darbuotojų tinkamą parengimą dirbti su visomis socialinėmis grupėmis ir mokymosi sutrikimų turinčiais jaunais žmonėmis;
- Plėtoti mobilų darbą su jaunimu bei darbą su jaunimu gatvėje nacionaliniu mastu, jei nėra galimybės savivaldybėje įsteigti daugiau nei vieno atviro jaunimo centro;
- Vystyti jau esamus projektus, susijusius su subsidijų dėl jaunų šeimų būsto skyrimu. LIJOT pažymi, kad ši priemonė neužtikrina lygių galimybių visiems jauniems žmonėms, todėl siūlo lengvatines sąlygas taikyti ne tik regionuose, bet visoje Lietuvos teritorijoje, pirmenybę teikiant regionams;
- Užtikrinti studentams, turintiems mažas pajamas, lengvatines sąlygas nuomojantis būstą;
- Suteikti studentams galimybes savarankiškai gyventi ir kokybiškai studijuoti skiriant atitinkamo dydžio stipendijas;
- Stiprinti bazinių paslaugų šeimai paketo efektyvumą ir plėtrą bei užtikrinti psichikos pagalbos specialistų etatus visuose atvirose jaunimo centruose;
- Palaikyti ir stiprinti tarpžinybinį ir tarpinstitucinį bendradarbiavimą, užtikrinant periodines diskusijas apie jauno žmogaus gerovę, ieškant naujų būdų padėti jauniems asmenims, pvz.: užtikrinant jauno žmogaus sklandų perėjimą į alternatyvias veiklas ir ugdymą vykdančias institucijas (pvz.: iš dienos centrų į jaunimo centrus);
- Užtikrinti jaunų lietuvių, gyvenančių užsienyje, informavimą ir konsultavimą;
- Užtikrinti JIK paslaugų matomumą ir institucinį palaikymą;

- Užtikrinti JIK paslaugų prieinamumą jauniems žmonėms, siekiant, kad visose Lietuvos savivaldybėse veiktų jaunimo informavimo ir konsultavimo centrai ir/ar taškai, o ten dirbantys darbuotojai dirbtų pilnu etatu, skirtu JIK paslaugoms teikti;
- Užtikrinti nuolatinį JIK darbuotojų kompetencijų kėlimą, taip didinant JIK paslaugų efektyvumą ir patikimumą;
- Didinti Jaunimo informavimo ir konsultavimo nacionalinio koordinatoriaus finansavimą, kad JIK taškai Lietuvoje veiktų kokybiškai, užtikrinant vienodą paslaugų kokybę, tęstinumą ir kryptį;
- Didinti finansavimą Jaunimo savanoriškai tarnybai, stengtis plėsti visoje Lietuvoje akredituotų organizacijų skaičių, kurios organizuoja ir/ar priima savanorius tinklą, bei užtikrinti kokybišką jų veiklą;
- Keisti Jaunimo savanoriškos tarnyboje privalomą savanoriauti laiką. Siūlome atsisakyti nustatytos 40 val. per mėn. taisyklės ir keisti, kad 240 val. būtų galimybė savanoriauti nuo 6 iki 12 mėn. pagal susitarimą;
- Užtikrinti nuoseklų viešųjų paslaugų perdavimą NVO ir verslo sektoriui, numatant didėjančią perdavimo procentinę dalį;
- Pasitelkiant norą išreiškusias institucijas, savivaldybes ir suteikiant joms visą reikalingą valstybės institucijų disponuojamą pagalbą skatinti rezervuotų viešųjų pirkimų ir inovatyvių viešųjų pirkimų perkant socialines paslaugas praktiką;
- Sukurti arba pritaikyti esamus įrankius, įgalinančius valstybės institucijas ir savivaldybes matuoti perduodamų paslaugų efektus (trumpalaikius rezultatus bei ilgalaikį poveikį), lyginti finansuojamų paslaugų efektus su joms teikti skiriamomis išlaidomis (kaštais), lyginti savivaldybių socialinės pažangos rodiklius bei susieti savivaldybių administruojamų socialinių paslaugų efektus su nacionaliniais socialinės pažangos rodikliais, numatytais „Lietuva 2030“, bei analizuoti savivaldybių pažangą įgyvendinant laipsnišką viešųjų paslaugų perdavimą NVO ir socialiniam verslui;
- Patikslinti teisės aktus, siekiant pašalinti teisinės kliūtis teikti paslaugas, užtikrinti sąvokų vienovę ir vienodą prieigą prie finansavimo šaltinių NVO, turinčiam skirtingas juridines formas, ir socialiniam verslui.

JAUNIMO SVEIKATA

Sveikata yra žmogaus vertybė ir gyvenimo pagrindas, kuris turi būti pakankamai tvirtas, kad asmuo nuo pat vaikystės galėtų sveikai augti, sportuoti, bendrauti, mokytis, gyventi visavertį socialinį gyvenimą ir prisidėti prie visuomenės gerovės kūrimo. Visuomenės sveikata yra nacionalinis turtas ir kapitalas, kurio saugojimas ir puoselėjimas yra vienas iš svarbiausių valstybės tikslų, užtikrinantis šalies socialinę ir ekonominę plėtrą. Būdami sveiki jauni žmonės auga, siekia išsilavinimo, tobulėja kaip visavertės asmenybės, dirba ir kelia karjeros tikslus, kuria šeimas, yra pilietiškai aktyvūs bei visapusiškai įsitraukia į valstybės procesus. Sveiki jauni žmonės yra valstybės dabarties gerovės ir ateities klestėjimo pamatas, todėl LiJOT ragina atkreipti ypatingą dėmesį į jaunų žmonių fizinės ir psichikos sveikatos puoselėjimą, kokybišką sveikatos priežiūrą ir jos paslaugų prieinamumą bendrojo ugdymo mokyklose, aukštosiose mokyklose, neformalaus ugdymo įstaigose, sveikatos centruose ir kitose institucijose, kurių tikslas yra tiesiogiai dirbti su jaunimu ar rūpintis jo sveikata.

Lietuvoje jauni žmonės dažnai susiduria su psichikos sveikatos problemomis. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2019 m. kas dešimtas nukentėjęs nuo dėl fizinio, psichinio ar seksualinio smurto artimoje aplinkoje – vaikas iki 18 metų amžiaus²¹, o 85,4 proc. jų nukentėjo nuo tėvų ar įtėvių. Skaičiuojama, jog dėl stigmos už psichikos sveikatos paslaugų sistemos ribų gali būti apie 20 000 vaikų, kurie dėl savo aplinkybių negali kreiptis ir gauti pagalbos iš sveikatos specialistų artimoje aplinkoje²². Lietuvos moksleivių sąjungos apklausoje, kurioje dalyvavo 2950 mokinių iš 5–12 klasių, net 30 proc. 5–8 klasių ir 40 proc. 9–12 klasių mokinių atsakė, kad niekada nesikreipė ir nesikreiptų į psichologą mokykloje²³. Tai nurodo sistemines problemas ir mažą psichologinės pagalbos prieinamumą artimiausioje vaikų aplinkoje – šeimoje ir mokykloje.

Pagal LR švietimo įstatymą, kiekviena švietimo įstaiga privalo sudaryti sąlygas kiekvienam mokiniui nuolat dalyvauti bent vienoje nuoseklioje, ilgalaikėje socialines ir emocines kompetencijas ugdančioje prevencinėje programoje, apimančioje smurto, alkoholio, tabako ir kitų psichiką veikiančių medžiagų vartojimo prevenciją bei sveikos gyvensenos skatinimą²⁴. Iš tiesų, įgyvendinus prevencines programas vaikai labiau pasitiki savimi, išmoksta reikšti jausmus, spręsti problemas, pagelbėti sau ir draugams, puoselėti sveiką gyvenseną. Nepaisant to, švietimo įstaigoms siūlomų

²¹ Lietuvos statistikos departamentas, *Smurtas artimoje aplinkoje*. Internetinė prieiga: <<https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=7155309>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 10 d.]

²² Izokaitis, M., Liuima, V., Stonienė, L., Vitkūnienė, O. (2015). Psichikos sveikatos priežiūros paslaugų prieinamumo vaikams, turintiems psichikos, elgesio ir emocijų sutrikimų, Lietuvoje apžvalga. *Visuomenės sveikata*, 3(70), 18-28.

²³ Psichosocialinė aplinka mokykloje. Mokinių ir mokytojų apklausa. Lietuvos moksleivių sąjunga, 2018. Internetinė prieiga: <<https://www.moksleiviai.lt/wp-content/uploads/2018/12/Analiz%C4%97.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 9 d.]

²⁴ Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas Nr. I-1489, Lietuvos Respublikos Seimas, 1991 m. birželio 25 d., Vilnius. Suvestinė redakcija nuo 2020-07-11 iki 2020-08-31. Internetinė prieiga: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.9A3AD08EA5D0>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

akredituotų programų sąrašas nėra atnaujinamas jau keletą metų,²⁵ o nuo 2017 m., kai baigėsi projekto „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas II“ prevencinių programų teikimo etapas,²⁶ nebėra galimybių teikti ir akredituoti naujų mokslo įrodymais grįstų prevencinių programų nacionaliniu mastu. Visos šios prielaidos ypatingai apsunkina nevyriausybinų organizacijų ar kitų visuomenės sveikatos srities partnerių įsitraukimą ir galimybes dirbti sprendžiant mokyklos aplinkoje kylančias vaikų problemas.

Anksčiau aptartų problemų egzistavimą patvirtina ir tyrimai. HBSC (angl. *Health Behaviour in School Aged Children*) duomenimis, 2014–2018 m. Lietuvoje stebimi prasti vaikų emocinės savijautos rodikliai. Vienas pagrindinių depresijos požymių – nenorėjimas nieko veikti – pasireiškė tarp daugiau nei 40 proc. moksleivių. Maždaug kas ketvirtas moksleivis nurodo jaučiantis nervinę įtampą, susirūpinimą, jautėsi irzlus ar buvo blogos nuotaikos. Tyrime labiausiai išreikšti prastesnės savijautos požymiai yra ramybės ir atsipalaidavimo trūkumas, o prastesne psichikos sveikata ir savijauta pasižymėjo mergaitės, vyresnių klasių moksleiviai bei jaunuoliai iš žemesnės socialinės–ekonominės padėties šeimų²⁷.

Iki šiol aptarti rodikliai nurodo, jog didžioji dalis problemų gali būti sprendžiamos didinant psichologinės pagalbos ir emocinės gerovės paslaugų prieinamumą bendrojo ugdymo mokyklose, tačiau Lietuvoje trūksta psichikos sveikatos specialistų. Statistikos departamento duomenimis, 2019–2020 m. Lietuvos mokyklose dirbo 484 psichologai ir 891 socialinis pedagogas, o bendrojo ugdymo mokyklų buvo 1056. Tai reiškia, kad skaičiuojant etatais pusė mokyklų neturi psichologo, o beveik kas šešta mokykla neturi ir socialinio pedagogo. Todėl galima daryti prielaidą, jog vaikų psichologinės pagalbos ar emocinės gerovės paslaugų prieinamumas švietimo sistemoje yra ribotas, o dabartinė vaikų ir jaunimo psichikos sveikatos priežiūros sistema yra nepakankamai efektyvi.

Analogiška nerimą kelianti situacija pastebima ir aukštosiose mokyklose. Lietuvos studentų sąjungos atlikto tyrimo (N = 2072 studentai) dėl psichologinės studentų būklės ir pagalbos duomenimis, 1 iš 3 studentų yra patyręs psichologinį smurtą akademinėje aplinkoje. 3 iš 4 psichologinį smurtą patyrusių studentų, jį patyrė iš dėstytojo(-ų), o daugiau nei pusė (64 proc.) studentų nežino, nėra tikri, ar jų aukštojoje mokykloje yra prieinama psichologinė pagalba²⁸.

²⁵ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Rekomenduojamų prevencinių programų sąrašas. Internetinė prieiga: <<https://www.smm.lt/uploads/documents/svietimas/PREVENCINIU%20PROGRAMU%20SARAŠAS%2008%2031.pd>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 13 d.]

²⁶ Projektas „Saugios aplinkos mokykloje kūrimas II“, paraiškos Nr. 09.2.2-ESFA-V-729-03-0001. Internetinė prieiga: <https://www.esinvesticijos.lt/lt/paraiskos_ir_projektai/saugios-aplinkos-mokykloje-kurimas-ii> [Žiūrėta 2020 m. liepos 9 d.]

²⁷ HBSC tyrimas, „Lietuvos moksleivių gyvenimo ir sveikata: 2018 m. situacija ir tendencijos“, Kaunas, 2019. Internetinė prieiga: <<http://hbsc.lt/wp-content/uploads/2020/04/2018reportLT.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

²⁸ Lietuvos studentų sąjunga, *Psichologinės studentų būklės ir pagalbos tyrimas 2018*. Internetinė prieiga: <<http://www.lss.lt/wp-content/uploads/2013/01/PSB.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]

Manome, kad šių problemų sprendimas turi tapti vienu iš politinių prioritetų naujai formuojamoje Lietuvos Respublikos Vyriausybėje.

Psichologinės pagalbos prieinamumas bei laiku suteikta bendruomenės ar sveikatos specialistų pagalba glaudžiai siejasi ir su savižudybių prevencija. Nors 2013–2018 m. laikotarpiu savižudybių skaičius Lietuvoje nuosekliai sumažėjo trečdaliu iki 24,4 / 100 000 gyventojų, tačiau šie skaičiai išlieka gąsdinančiai dideli – savižudybių skaičius Lietuvoje išlieka didžiausias Europos Sąjungoje (vidurkis 11 atvejų / 100 000 gyventojų (2016 m. duomenimis)). Savižudybė yra antra pagal dažnumą mirties priežastis 15–29 metų ir trečia pagal dažnumą mirties priežastis 15–19 metų amžiaus žmonių grupėje²⁹. Savižudybės turi platų socialinį poveikį – viena savižudybė skaudžiai paveikia dar mažiausiai 6 žmones (artimuosius, bendradarbius ar bendruomenės narius),³⁰ o vienai įvykdytai savižudybei gali tekti net 20 bandymų žudyti³¹.

Vilniaus universiteto mokslinių tyrimų duomenimis, 69 proc. nusižudžiusių vilniečių per metus iki savižudybės buvo konsultuojami šeimos gydytojo ar kitų gydytojų specialistų ir 20 proc. nusižudžiusiųjų likus mėnesiui iki mirties buvo konsultuojami šeimos gydytojo ar kitų specialistų. 40 proc. nusižudžiusiųjų susidūrė su teisėsauga ar socialine pagalba³². Tai parodo, kad šiuo metu savižudybių prevencijos pagalbos teikimo sistemoje nėra išnaudojamas potencialas kritiniu momentu atpažinti ir pagalbai nukreipti ketinantį nusižudyti asmenį, kuris dažnai prieš lemtingą įvykį bendrauja su sveikatos ir socialinių paslaugų teikėjais.

Iki šiol minėta savižudybių ir jų padarinių statistika yra ypatingai svarbi įvykusios COVID-19 pandemijos kontekste, kadangi ankstesnių globalinių pandemijų karantinus nagrinėję moksliniai tyrimai atskleidžia, jog dažniausiai gyventojų psichologinę gerovę karantino režimas paveikia neigiamai, sukeldamas baimės, frustracijos, streso ir pykčio emocijų ir tokiu būdu pastebimai padidindamas savižudybių riziką^{33,34}. Žmogaus studijų centro ir „Baltijos tyrimai“ atliktų preliminarių tyrimų duomenimis, Lietuvoje karantinas labiausiai neigiamai paveikė 18–29 metų

²⁹ Higienos institutas, *Mirties priežastys*. Internetinė prieiga: <<http://www.hi.lt/lt/mirties-priezastys.html>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

³⁰ World Health Organization, *Preventing Suicide. A Resource for Media Professionals. Update 2017*. Internetinė prieiga: <<https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/258814/WHO-MSD-MER-17.5-eng.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

³¹ World Health Organization, *Preventing Suicide. A Global Imperative. Executive Summary*. Internetinė prieiga: <https://www.who.int/mental_health/suicide-prevention/exe_summary_english.pdf> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

³² Vilniaus universitetas, *Tyrimas „Savižudybių 2019 m. Vilniaus mieste analizė“*. Internetinė prieiga: <<https://www.fsf.vu.lt/psichologijos-institutas/psichologijos-instituto-struktura/centrai/suicidologijos-tyrim-centras#2019>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

³³ Thakur, Vikram, and Anu Jain. “COVID 2019-suicides: A global psychological pandemic.” *Brain, behavior, and immunity*, S0889-1591(20)30643-7. 23 Apr. 2020.

³⁴ Samantha K Brooks, et al, The psychological impact of quarantine and how to reduce it: rapid review of the evidence, *The Lancet*, Volume 395, Issue 10227, 2020, 912-920.

jaunuolius³⁵. Visuose tyrimuose jaunimo streso lygis buvo aukštesnis nei vyresnių asmenų, o panašios tendencijos matomos ir patirto nerimo, liūdesio ir pykčio emocijose. Šie rezultatai nestebina, kadangi dažnai jauni žmonės neturi patirties emociškai tvarkytis su tokiais krizinėmis situacijomis, be to, yra mažiau stabilūs finansiškai bei profesiniu aspektu. Dėl visų šių priežasčių raginame būsimąją Lietuvos Respublikos Vyriausybę atkreipti didesnę dėmesį į jaunimo psichikos sveikatą, garantijas ir saugumą dabarties bei galimų ateities pandemijų akivaizdoje.

Nors dažnai jauni žmonės nesiskundžia fizinės sveikatos problemomis, valstybė privalo skirti didesnę dėmesį jaunų žmonių sveikatai, kadangi būtent jauname amžiuje formuojasi sveikos gyvensenos įpročiai, lydėsiantys asmenį visą gyvenimą. Jaunam žmogui baigus mokyklą nutrūksta pastovi ir reguliari sveikatos patikra, todėl svarbu nuo ankstyvo amžiaus ugdyti įpročius reguliariai tikrintis sveikatą, sveikai maitintis, sportuoti, rūpintis asmenine higiena, užtikrinti kokybišką miegą bei poilsį. HBSC duomenimis, net 82 proc. Lietuvos moksleivių būdingas nepakankamas kasdienis fizinis aktyvumas, daugiau nei pusė visų devintokų (61 proc.) ir septintokų (55 proc.) atsibudę nesijaučia žvalūs ir pailsėję, o pastaruosius aštuonerius metus negerėja burnos higienos įpročiai – net 49 proc. moksleivių rečiau nei du kartus per dieną valosi dantis. Lietuvos sveikatos mokslų universitete atlikto studentų subjektyvios sveikatos ir gyvensenos pokyčių 2000-2017 m. tyrimo duomenimis, per aštuoniolika metų antsvorio ir nutukimo paplitimas tarp studentų išaugo daugiau nei du kartus³⁶.

Fizinių susižeidimų prevencija yra viena iš svarbiausių rūpinimosi savo bei kitų sveikata vaikų ugdymo dalių ir lavinamų kompetencijų. Nepaisant to, kiekvienais metais mokyklose vis dar susižeidžia daugybė vaikų,³⁷ kurie savo artimoje aplinkoje negali sulaukti tinkamos pirmosios pagalbos. Lietuvos moksleivių sąjungos apklausos (N = 1898 moksleiviai) duomenimis, net 29,3 proc. respondentų įvykus nelaimi negalėtų atlikti jokių pirmosios pagalbos veiksmų žmogui, kuriam reikalinga pagalba, nes jaustų įgūdžių trūkumo sukeltą baimę³⁸. Nors už pirmosios pagalbos organizavimą mokyklose atsakingi visuomenės sveikatos specialistai, tačiau mažesnėse mokyklose jie turi tik dalį etato, todėl dažnai nebūna šalia ištikus nelaimi. Itin kelia rūpestį dabartinis pirmosios pagalbos ugdymas – jis yra neprivalomas, įtrauktas kaip viena iš dalių Žmogaus saugos bendrojoje ugdymo programoje, o pastarosios vykdymas yra tik rekomendacinio pobūdžio, todėl pastebime

³⁵ Žmogaus studijų centras, *Lietuvos emocijų pokyčiai: nerimas stabilizavosi, vėl kyla pyktis ir stresas*. Internetinė prieiga: <<https://humanstudy.lt/naujausi-lietuvos-gyventoju-emocines-bukles-tyrimo-rezultatai/>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

³⁶ Almeda Vaidelauskaitė, “Kauno universitetų pirmo kurso studentų subjektyvios sveikatos ir gyvensenos pokyčiai 2000 – 2017 metais”, Magistro darbas. Lietuvos sveikatos mokslų universitetas.

³⁷ Tarptautinė sveikatos duomenų bazė ir tyrimų institutas „Institute for health metrics and evaluation“, susisteminti statistiniai duomenys apie mirtingumą ir to priežastis Lietuvoje, 2016 Internetinė prieiga: <<https://vizhub.healthdata.org/gbd-compare>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

³⁸ Lietuvos moksleivių sąjunga, *Apklausos apie pirmosios pagalbos informavimą mokyklose rezultatai, 2018*. Internetinė prieiga: <https://docs.wixstatic.com/ugd/893f2f_2a475de9a3874f3fb5dd54c6650dedee.pdf> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

didelį poreikį plačiam moksleivių švietimui ir praktiniam mokymui apie pirmosios pagalbos teikimą. Galiausiai, net įgyvendinus visavertę pirmosios pagalbos ugdymą Lietuvos bendrojo lavinimo mokyklose tai nebūtų veiksminga, kadangi esami teisės aktai negina nepilnamečių asmenų, kurie teikia pirmąją pagalbą artimoje aplinkoje ir nelaimę patekusiems asmenims³⁹.

Dar viena svarbi visuomenės sveikatos dalis – imunoprofilaktika. 2019 m. „Vilmorus“ atliktos Lietuvos gyventojų apklausos rezultatai rodo, kad skiepus veiksminga priemone laiko 84,8 proc. apklaustųjų, tačiau skeptiškiausiai į vakcinaciją žiūri jaunimas nuo 18 iki 29 metų⁴⁰. Jaunimo abejonės dėl skiepų veiksmingumo akivaizdžiai koreliuoja su tendencija, kad ši amžiaus grupė mažiausiai sutinka ir su tuo, jog vaikai būtų skiepijami privalomai. Pastebime dalies jaunimo polinkį vadovautis stereotipais apie vakcinaciją, nesuprasti pasyvaus, aktyvaus imuniteto sąvokų bei kolektyvinio imuniteto naudos. Raginame būsimąją Lietuvos Respublikos Vyriausybę aktyviau kurti teigiamą visuomenės požiūrį į vakcinaciją, ypatingą dėmesį atkreipiant į jaunimo auditoriją.

Dalis jaunų žmonių savo laiką leidžia atviruose jaunimo centruose (toliau – AJC) ar atvirose jaunimo erdvėse (toliau – AJE), kur jaunimo darbuotojai arba kiti AJC ar AJE specialistai jaunimui sukuria saugią aplinką be alkoholio, tabako, narkotinių medžiagų, smurto ir patyčių. Nepaisant to, Higienos instituto 2018 m. atliktu tyrimu⁴¹ nustatyta, kad AJC ir AJE specialistai vykdo su jaunimo sveikatos stiprinimu susijusias veiklas, tačiau dažnai neįvardija šių veiklų kaip sveikatą stiprinančių. Iš to galima spręsti, kad egzistuoja potencialas kokybiškai dirbti su jaunimo sveikata AJC ir AJE aplinkose, tačiau įgyvendinant įvairias sveikatos stiprinimo programas bei projektus būtina bendradarbiauti su Visuomenės sveikatos biurais, budinčiais psichologais ir/ar kitais visuomenės sveikatos specialistais.

Su jaunimo sveikata bei laisvalaikio leidimo būdais glaudžiai susiję svaigalų klausimai. Statistikos departamento duomenimis, 2018 m. vienam 15 metų ir vyresniam šalies gyventojui teko 11,2 litro suvartoto absoliutaus (100 proc.) alkoholio – nors šie rodikliai kiekvienais metais mažėja, tačiau alkoholio vartojimo sukeltos problemos tebėra aktualios ir skaudžios visuomenei. Valstybinės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybos duomenimis, 2018 m. birželio mėn. pabaigoje savivaldybių vaiko teisių apsaugos tarnybų (skyrių) socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus,

³⁹ Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos įstatymas Nr. I-1234, Lietuvos Respublikos Seimas, 1996 m. kovo 14 d., suvestinė redakcija nuo 2020-01-01. Internetinė prieiga: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.26397/asr>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

⁴⁰ neta Nedveckė, “Kaž kur lietuviai iš tiesų galvoja apie skiepus: išsiskiria “Google” karta”, 2019 m. balandžio 25 d. Internetinė prieiga: <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1052176/ka-lietuviai-is-tiesu-galvoja-apie-skiepus-issiskiria-google-karta>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 7 d.]

⁴¹ Higienos institutas, “Sveikatos stiprinimo veikla ir jos vertinimo planavimas atvirąjį darbą su jaunimu vykdančiose įstaigose. Metodinės rekomendacijos” Vilnius, 2019. Internetinė prieiga: <http://www.hi.lt/uploads/pdf/leidiniai/Rekomendacijos/Rekomendacijos_Jaunimo_sveikatos_stiprinimas.pdf> [Žiūrėta 2020 m. liepos 8 d.]

apskaitoje buvo 3,6 tūkst. girtaujančių šeimų, o jose augo 6,6 tūkst. vaikų. Tai parodo, kad alkoholio sukeltos problemos vis dar atneša skaudžių padarinių valstybei, todėl alkoholio vartojimo prevencija, tam tikslui įgyvendinamos priemonės ir atitinkamos programos tebėra aktualios.

Atsižvelgdami į išdėstytus argumentus ir siekiant užtikrinti ilgalaikių bei reikšmingų rezultatų jaunimo sveikatos srityje, teikiame šiuos siūlymus ir raginame savo veiklos programose numatyti šias pagrindines nuostatas:

Fizinė sveikata:

- Skatinti bendrą jaunų žmonių (14–29 m.) fizinį aktyvumą, sveiką mitybą, higieną, kokybišką miegą ir poilsį, nuo ankstyvo laikotarpio ugdyti įpročius reguliariai tikrintis sveikatą;
- Didinti imunoprofilaktikos apimtį Lietuvoje, formuoti teigiamą visuomenės nuomonę į moksliniais įrodymais grįstą vakcinaciją, kurti tvarią sveikatos apsaugos sistemą, užtikrinančią įrodymais grįstų priemonių naudojimą;
- Siekti įtvirtinti teisės aktą(-us), apibrėžiantį(-čius):
 - reprodukcijos pasirinkimą;
 - pagalbą seksualinę prievartą patyrusiems asmenims;
 - reprodukcinę sveikatą;
 - lytiškumo ugdymą ir reprodukcinės sveikatos priežiūros paslaugų teikimo principus bei seksualinės sveikatos konfidencialumą;
- Suteikti kokybiškas, modernias, jaunimo poreikiams pritaikytas ir prieinamas lytinės reprodukcinės sveikatos paslaugas. Siekiant pasiekti moterų bei mergaičių įgalėjimą, didinti kontracepcijos prieinamumą, t. y., didinti jos kompensavimą bei įrodymais pagrįstos informacijos pasiekiamumą;
- Inicijuoti Darbuotojų saugos įstatymo, Vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo ir kitų teisės aktų pakeitimus, kurie įtvirtintų pirmąją pagalbą teikiančio asmens apsaugą, jei jis yra išėjęs atitinkamą kokybišką ir praktiniais įgūdžiais pagrįstą privalomos pirmosios pagalbos ugdymo kursą.

Psichikos sveikata ir stigmos mažinimas:

- Komunikacijos priemonėmis mažinti visuomenėje egzistuojančią stigmą dėl kreipimosi pagalbos į sveikatos specialistus;
- Didinti finansavimą ir stiprinti jaunimo, vaikų ir kitų pagalbos linijų konsultantų bei psichologų ar kitų specialistų galimybes teikti skubią emocinę pirmąją pagalbą telefono skambučiais, susirašinėjimu laiškais ar žinutėmis, vaizdo pokalbiais, gyvais susitikimais;

- Didinti jaunimo psichologinės paramos ir pagalbos prieinamumą, sudaryti galimybes per kuo trumpesnę laiką gauti psichologų ar kitų specialistų konsultacijas;
- Didinti jaunimo informavimą apie prevencines programas bei nemokamos ir nemedikamentinės psichologinės pagalbos gavimo būdus bei galimybes;
- Teisės aktų pakeitimais lengvinti darbuotojų teisių apribojimus dėl psichikos sveikatos patikros istorijos, įskaitant galimybes įsidarbinti, ginklo laikymą, vairavimą ir kitas teises;
- Organizuoti visuomenei fiziškai bei finansiškai prieinamus mokymus apie psichikos sveikatą, depresiją, panikos atakas, šizofreniją, valgymo, nerimo, asmenybės sutrikimus ir kitus dažnai pasitaikančius psichikos sveikatos sutrikimus, savižudybės rizikos ženklų atpažinimą ir elgesį su savižudybės grėsmėje esančiu žmogumi;
- Didinti gydytojų, mokytojų, dvasininkų, valstybės pareigūnų, verslo bei socialinės apsaugos sektoriaus darbuotojų, jaunimo darbuotojų bei kitų specialistų kompetencijas dirbti su psichikos sveikatos tema.

Prevenција:

- Mažinti alkoholio, tabako ir kitų psichoaktyviųjų medžiagų vartojimą moksliniais tyrimais ir įrodymais grįstomis bei veiksmingomis priemonėmis. Teikti intervencijos paslaugas priklausomybe sergantiems asmenims, užtikrinant kokybiškų žemo slenksčio paslaugų teikimą. Teikti didelę svarbą prevencijai, visuomenės informavimui, darbui su jaunimu ir kitomis pažeidžiamomis grupėmis;
- Nuosekliai diegti moksliniais tyrimais ir įrodymais grįstas bei veiksmingas alkoholio ir tabako vartojimo mažinimo priemones, stiprinti Valstybinio visuomenės sveikatos stiprinimo fondo veiklą ir plėsti visuomenės projektų finansavimo galimybes, įtraukiant emocinės paramos, psichologinio konsultavimo, bendruomeninės pagalbos bei kitus savižudybių prevencijos prioritetus;
- Užtikrinti integruotų prevencijos strategijų parengimą ir jų įgyvendinimą šiose srityse: jaunimo seksualinis išnaudojimas, jaunų žmonių savižudybės, nepageidaujamas merginų nėštumas.

Bendrojo ugdymo programa:

- Efektyvinti egzistuojančias Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerijos patvirtintas prevencijos programas bendrojo ugdymo mokyklose;
- Akredituoti naujas prevencijos programas bendrojo ugdymo mokykloms nacionaliniu mastu bei tokiu būdu atverti galimybes nevyriausybinėms organizacijoms ir kitiems

kompetentingiems socialiniams partneriams įgyvendinti naujas prevencines programas dirbant su jaunimu mokyklose;

- Įteisinti pirmosios pagalbos ugdymą kaip privalomą nacionaliniu mastu bendrojo lavinimo mokyklose ir atnaujinti Žmogaus saugos bendrojo ugdymo programą, papildant ją teorine medžiaga ir praktine veikla pagal naujausius pirmosios pagalbos teikimo standartus;
- Didinti psichologinės pagalbos ir emocinės gerovės paslaugų prieinamumą bendrojo ugdymo mokyklose, aukštosiose mokyklose, atvirose jaunimo centruose, atvirose jaunimo erdvėse bei kitose neformalųjį švietimą vykdančiose įstaigose. Užtikrinti, jog moksleiviai ir studentai turėtų fiziškai bei finansiškai lengvai pasiekiamą ir patikimą prieigą psichologo ar kitų specialistų paslaugoms gauti;
- Išanalizuoti moksleivių nepasitikėjimo mokyklos psichologais ir kitais pagalbos teikėjais prielaidas bei imtis atitinkamų priemonių siekiant grąžinti moksleivių pasitikėjimą psichikos sveikatos paslaugų sistema bendrojo ugdymo kontekste.

NACIONALINIS SAUGUMAS

Nacionalinio saugumo situacija Lietuvoje nuolat kinta – tai lemia tiek geopolitiniai pokyčiai, tiek valstybės viduje vykstantys ekonominiai, socialiniai, švietimo procesai.

Nacionalinio saugumo situacija ypač pakito po to, kai 2014 m. kovo 16 d. Ukrainos teritorijose – Krymo autonominėje respublikoje bei Sevastopolio mieste – buvo surengtas tarptautinės bendruomenės nepripažintas „referendumas“, kurio rezultatais remdamasis Rusijos Federacijos prezidentas Vladimiras Putinas su šių teritorijų atstovais pasirašė susitarimą dėl jų priėmimo į Rusijos sudėtį (2014 m. kovo 17 d.), kurį vėliau ratifikavo Rusijos Federacijos Valstybinė Dūma (2014 m. kovo 20 d.) bei Federacijos Taryba (2014 m. kovo 21 d.). Rusijos Federacijos veiksmai laikytini brutaliu tarptautinės teisės principų, tarp jų Europos saugumo ir bendradarbiavimo organizacijos Helsinkio baigiamojo akto, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos rezoliucijos Nr. 3314 (XXIX), pažeidimu⁴². Vėlesni įvykiai – tokie kaip neteisėti rinkimai Donecke ir Luhanske – rytinėje Ukrainos dalyje, kurioje skiriamųjų ženklų neturintys, su Rusijos Federacija siejami specialiųjų tarnybų daliniai toliau siekia destabilizuoti ir skaldyti Ukrainą, parodo, kad Rusijos imperialistinės ambicijos tebėra gajos⁴³. Tarptautinės saugumo situacijos pokyčių įtaka atskleidžiama strateginiuose Lietuvos dokumentuose – pavyzdžiui, Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje⁴⁴, kurioje teigiama, kad Lietuvos Respublikos saugumui dabartiniu laikotarpiu pagrindinę grėsmę kelia agresyvūs Rusijos Federacijos veiksmai, pažeidžiantys visuotinėmis tarptautinės teisės normomis ir principais bei taikiu sambūviu pagrįstą saugumo architektūrą⁴⁵. Taip pat atsižvelgiama, kad nerimą kelia didėjanti Rusijos Federacijos karinių pajėgų koncentracija Lietuvos pasienyje – Kaliningrado srityje. Be to, dalies Ukrainos suverenos teritorijos okupaciją lydėjo dar neregėto masto prorusiškos propagandos kampanija, kuri pasiekė ne tik Rusijos Federacijos ar Ukrainos gyventojus, bet ir Europos Sąjungos valstybes, tame tarpe ir Lietuvos visuomenę⁴⁶.

⁴² Lietuvos jaunimo organizacijų taryba, Pozicija dėl Ukrainos teritorinio vientisumo palaikymo bei grėsmių Lietuvai prevencijos, LiJOT Asamblėja Nr. 36, 2014 m. balandžio 26-27 d., Druskininkai. Internetinė prieiga: <<https://lijot.lt/wp-content/uploads/2020/02/Pozicija-dėl-Ukrainos-teritorinio-vientisumo-palaikymo-bei-grėsmių-Lietuvai-prevencijos-2014-05-13-10-25-19.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 4 d.]

⁴³ Valstybės saugumo departamentas, Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas, Vilnius, 2015. Internetinė prieiga: <<https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2016/10/Gresmiu-vertinimas-2014.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 19 d.]

⁴⁴ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas Nr. IX-907 “Dėl Nacionalinio saugumo strategijos patvirtinimo”. 2002 m. gegužės 28 d., suvestinė redakcija nuo 2017-01-26. Internetinė prieiga: <<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.2627131DA3D2/LLwfQepmnD>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 5 d.]

⁴⁵ Šie principai taip pat numatomi Jungtinių Tautų Chartijoje. Internetinė prieiga: <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1602662?jfwid=q86m1vqoi>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 12 d.]

⁴⁶ Antrasis operatyvinių tarnybų departamentas prie Krašto apsaugos ministerijos, Valstybės saugumo departamentas, Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimas 2020. Internetinė prieiga: <<https://www.vsd.lt/wp-content/uploads/2020/02/2020-Gresmes-LT-.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 18 d.]

Svarbu pabrėžti, kad grėsmė, kylanti dėl agresyvių Rusijos Federacijos veiksmų netolimoje Lietuvos Respublikos kaimynystėje, įvardijama ir Lietuvos strateginiuose dokumentuose – pavyzdžiui, Lietuvos nacionalinio saugumo strategijoje. Aiškiai suvokus fizinę grėsmę į Lietuvą buvo grąžintas šaukimas į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą, augo finansavimas, skirtas krašto gynybai, bei imta atkurti, kurti ir stiprinti kariuomenės dalinius.

Svarbiausia Rusijos sąjungininkė vykdant žvalgybą prieš Lietuvą yra Baltarusija. Baltarusijos žvalgybos tarnybos aktyviai bendradarbiauja su Rusijos žvalgyba ir teikia pagalbą Rusijos operacijoms Baltarusijoje. Baltarusijos ginkluotosios pajėgos vykdo integraciją su Rusijos kariuomene. Baltarusijoje taip pat šiuo metu statoma tarptautinių saugumo kriterijų neatitinkanti Astravo atominė elektrinė. Ši šalis taip pat yra stipriai priklausoma nuo savo didžiosios rytinės kaimynės bei sparčiai modernizuoja savo kariuomenę pasitelkdama naujausias rusiškas technologijas. Ši valstybė taip pat slepia nuteistuosius dėl sovietinių nusikaltimų žmogiškumui bei karo nusikaltimų Lietuvoje 1991 m.⁴⁷

Tuo tarpu stiprėjanti Kinijos ekonominės ir politinės įtakos plėtra ilgalaikėje perspektyvoje nulems esminius saugumo aplinkos pokyčius ES ir NATO šalyse ir kituose pasaulio regionuose, tai turės įtakos ir Lietuvos nacionaliniam saugumui. Iki XX a. buvusi ganėtinai uždara valstybė ir neturėjusi ambicijų į globalią įtaką Kinija pirmą kartą tapo globaliu tarptautinės politikos žaidėju. Stiprėjančios Kinijos investicijos į strateginius šalių objektus kelia grėsmę jų suvereniteto ir nepriklausomumo užtikrinimui. Tokie Kinijos vykdomi projektai kaip „Juostos ir kelio iniciatyva“, siekiant investuoti į tokias strategines valstybės įmones kaip Klaipėdos jūrų uostas, gali būti naudingos ekonomiškai, tačiau ilguoju laikotarpiu gali lemti stiprėjančią Kinijos įtaką valstybės viduje ir didina riziką prarasti valstybės kritinę infrastruktūrą.

Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ataskaitoje atkreipiamas dėmesys, kad Kinija plečia savo įtaką visame pasaulyje, ekonominiiais svertais užsitikrindama ir kitų valstybių paramą Pekinui svarbiais politiniais klausimais. Kinijos siekis įgyti technologinį pranašumą ir aktyvi investicijų skvarba didina kitų valstybių pažeidžiamumą ir infrastruktūros kontrolės praradimo riziką. Rusijos konfrontacija su Vakarais tarptautinėje politikoje skatina Maskvą derinti interesus su Kinija. Šios valstybės palaiko glaudžius politinius ir karinius santykius, derina pozicijas atskirais tarptautiniais klausimais.

Taip pat svarbu atsižvelgti į stiprėjančią Kinijos įtaką kibernetinėje erdvėje. Kaip pažymima Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ataskaitoje, Lietuvos kibernetinėje erdvėje pastebima tęstinė kenkėjiška Rusijos ir Kinijos kibernetinių pajėgumų veikla. Didžiausią grėsmę Lietuvos informacinių sistemų ir jose laikomos informacijos saugumui kelia Rusijos žvalgybos tarnybų

⁴⁷ Ten pat.

kibernetinis šnipinėjimas. Nauju rizikos veiksniu gali tapti 5G technologijų vystymas, jei neskiriamas reikiamas dėmesys informacinių technologijų paslaugų ar produktų tiekėjo patikimumui⁴⁸.

Valstybės saugumo departamentas taip atkreipia dėmesį ir į tai, kad Kinijos žvalgybos tarnybos ypač aktyviai išnaudoja socialinius tinklus, pavyzdžiui, LinkedIn, tam, kad galėtų atrasti tinkamus šaltinius ir verbuoti asmenis taikinio valstybėje. Kaip pastebima, Grėsmių nacionaliniam saugumui vertinimo ataskaitoje, Kinijos žvalgybos tarnybos „LinkedIn“ socialinį tinklą naudoja pradiniamė verbavimo operacijų etape kontaktams su pasirinktais taikiniaiis užsienyje užmegzti. Taikiniaiis dažniausiai tampa buvę arba esami valstybės tarnautojai, informacinių technologijų specialistai, gynybos sektoriaus darbuotojai, mokslininkai ir įvairių kitų sričių specialistai. Galutinis Kinijos žvalgybos tarnybų tikslas – per „LinkedIn“ pasirinktų taikinių verbavimas Kinijoje. Tokios operacijos itin pigios, be to, nerizikuojama Kinijos žvalgybos tarnybų darbuotojais.

Tūkstančiai „LinkedIn“ vartotojų visame pasaulyje yra sulaukę fiktyvių, žvalgybos priedangai naudojamų Kinijos kompanijų darbuotojų pasiūlymų tapti konsultantais arba darbuotojais bei kvietimų atvykti į Kiniją. Tokia Kinijos žvalgybos tarnybų veikla nustatyta ir Lietuvoje.

Atsižvelgiant į įvykius, procesus ir tendencijas, darančius didžiausią įtaką Lietuvos Respublikos nacionalinio saugumo situacijai, taip pat remiantis ilgalaikėmis nacionalinį saugumą veikiančiomis tendencijomis, LIJOT teikia šiuos pasiūlymus:

Gynyba:

- Už šalies saugumą atsakinga ne tik Lietuvos kariuomenė ir sąjungininkai, bet ir visi piliečiai. Todėl visi šalies gyventojai skirtingomis formomis turi būti įtraukiami į krašto gynybą. Siūlome gerinti visuomenės supažindinimą su neginkluoto pilietinio pasipriešinimo būdais ir formomis bei gerinti piliečių įtraukimo sąlygas į ginkluotą ir neginkluotą pasipriešinimą;
- Pasisakome už finansavimo krašto gynybai didinimą iki 2,5% nuo bendro vidaus produkto iki 2030 metų;
- Užtikrinti nuoseklią Lietuvos paramą Rytų kaimynystės šalims ir jose vykdomoms demokratinėms reformoms atsižvelgiant į kiekvienos jų ypatumus bei aktyviai prisidėti prie Sakartvelo, Moldovos ir Ukrainos okupuotų teritorijų nepripažinimo;
- Aktyviai prisidėti sprendžiant regioninius konfliktus ir užtikrinti horizontalią paramą regiono valstybėms, taip stiprinant ne tik Lietuvos, bet ir visos Europos saugumą.

⁴⁸ Verta atkreipti dėmesį į tai, kad naudojant 5G technologijas, vystomas nepatikimo paslaugų ir produktų tiekėjo, gali būti nutekinta nacionaliniam saugumui jautri informacija.

National Cyber Security Center, *NCSC advice on the use of equipment from high risk vendors in UK telecoms networks*, 28th of January, 2020. Internetinė prieiga: <<https://www.ncsc.gov.uk/guidance/ncsc-advice-on-the-use-of-equipment-from-high-risk-vendors-in-uk-telecoms-networks>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 18 d.]

Šaukimo procesas:

- Siūlome mažinti ir ilgainiui atsisakyti loterijos principu paremto šaukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą;
- Loterijos principu paremtą šaukimą į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą siūlome keisti periodiškai vykstančiu savanoriškos tarnybos pristatymu bei viešiniu, taip didinant piliečių įsitraukimą į Krašto apsaugos savanorių pajėgas ir Jaunesniųjų karininkų vadų mokymus.
- Remiame siekiamybę ilgalaikėje perspektyvoje šaukti piliečius į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą visuotinai.
- Pašauktų piliečių atitikimas nustatytiems sveikatos reikalavimams privalo būti vykdomas kruopščiai, vykdant sveikatos tikrinimo infrastruktūros plėtrą bei gerinimą.

Alternatyvi tarnyba:

- Turi būti gerinama alternatyvios tarnybos infrastruktūra.
- Negalintiems atlikti nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos dėl religinių ar pacifistinių įsitikinimų turi būti suteikiama galimybė atlikti tarnybą su karo pramone visiškai nesusijusiose organizacijose ir/ar įstaigose.
- Atliekant alternatyvią tarnybą piliečiai privalo būti supažindinami su pagrindiniais krašto apsaugos sistemos principais, kurie yra pritaikyti alternatyviai tarnybai.
- Esant galimybei, atlikti alternatyvią tarnybą, turi būti užtikrinama ir piliečiams, kurie negali tarnauti kariuomenėje dėl sveikatos sutrikimų.
- Sveikatos sutrikimų turintiems piliečiams, esant galimybei, turėtų būti sudarytos sąlygos atlikti tarnybą, artimą karo tarnybai ginkluotosiose pajėgose arba civilinėse pareigose Lietuvos kariuomenėje.

ŠVIETIMAS IR UGDYMAS

Siekiant asmeninės ir valstybinės sėkmės svarbu nuolat kryptingai lavinti visus Lietuvos piliečius, ypatingą dėmesį skiriant jaunimui. Šiuolaikiška, veiksminga ir įtrauki švietimo sistema yra šalies pažangos ir žmonių gerovės pamatas, o švietimas savo paskirtį geriausiai atlieka tada, kai jo raida lenkia bendrąją visuomenės raidą – daro progresyvią įtaką mąstymo ir veikimo kultūrai. Esminis sėkmės veiksnys – švietimo institucijų ir visuomenės narių dinamiška sąveika kuriant sumanią visuomenę⁴⁹. Vis dėlto vyraujančios demografinės, socioekonominės tendencijos lemia, jog daugiapakopė švietimo kokybės būklė neatliepia švietime dalyvaujančių piliečių ir kintančių visuomenės poreikių.

Strateginiai valstybės dokumentai numato, jog švietimo ir mokymo misija yra suteikti kiekvienam, su Lietuva save siejančiam asmeniui, savarankiško ir aktyvaus gyvenimo pagrindus, padėti nuolat tobulinti savo gebėjimus tapti visaverčiu demokratinės visuomenės nariu, aktyviai dalyvaujančiu socialiniame, ekonominiame ir kultūriniame gyvenime⁵⁰. Valstybinė 2013 – 2022 m. švietimo strategija (toliau – Strategija) numato, jog jaunas asmuo siekia ir lengvai randa, kur plėtoti savo kompetencijas, o šalies švietimo sistemą sudaro valstybinės, savivaldybių ir nevalstybinės, nuolat tobulėjančios, tarpusavyje ir su partneriais bendradarbiaujančios, švietimo įstaigos⁵¹. Pažymėtina, jog švietimas turi būti įgyvendinamas laikantis nuostatos, kad asmenybės brandai yra svarbi racionali visų ugdymo sričių pusiausvyra, siejama su šiandieninėmis valstybės ir pasaulio aktualijomis. Visų pakopų – bendrojo ugdymo, profesinio ugdymo, aukštojo mokslo – formalusis ir neformalusis švietimas turi būti integralūs ir tarpusavyje vienas kitą papildantys.

Valstybės kontrolė, atlikusi auditą „Ar gali gerėti Lietuvos mokinių pasiekimai“, teigia, kad bendrasis ugdymas Lietuvoje ne visiems mokiniams tampa raktu į geresnį gyvenimą. Siekiant įvertinti, ar užtikrinama bendrojo ugdymo kokybė, audito metu buvo pasirinkti mokinių ugdymosi rezultatai ir jų kaita, nes tai vienintelis rodiklis, kuriuo matuojama mokinių ugdymo pažanga visoje Lietuvoje. Audito metu nustatyta, kad siekis gerinti mokinių pasiekimus lieka tik „popieriniu“ rodikliu svarbiausiame šalies strateginiame dokumente. Nuo 2006 m. mokymo išlaidos išaugo net 53 proc. ir 2016 m. iš viso sudarė daugiau nei pusę milijardo eurų, bet mokymosi rezultatai negerėja. Remiantis EBPO vertinimu, pagal mokinių pasiekimus laikomės žemiau vidurkio⁵². Taip pat svarbu

⁴⁹ Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija, Valstybinė švietimo 2013-2022 metų strategija, Lietuvos Respublikos Švietimo ir mokslo ministerija, 2014 m. Internetinė prieiga: <http://www.sac.smm.lt/wp-content/uploads/2016/02/Valstybine-svietimo-strategija-2013-2020_svietstrat.pdf> [Žiūrėta 2020 m. liepos 1 d.]

⁵⁰ Ten pat.

⁵¹ Ten pat.

⁵² Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, *Ar gali gerėti Lietuvos mokinių pasiekimai?*, 2017 m. lapkričio 29 d. Internetinė prieiga: <https://www.vkontrolė.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=24382> [Žiūrėta 2020 m. gegužės 26 d.]

atkreipti dėmesį, kad nors nacionalinės (valstybės ir savivaldybių) išlaidos švietimui pastaruoju metu auga (2018 m. jos, lyginant su 2015 m., išaugo 329,5 mln. eurų; didėjo lėšos, skiriamos vienam besimokančiajam visuose lygmenyse, daugiausia investuojama į universitetų studentų mokymąsi), tačiau išlaidos švietimui kaip BVP dalis per tą patį laikotarpį mažėjo ir tolo nuo numatyto švietimo strateginio tikslo. Patiriami kaštai daugiausiai buvo orientuoti į ugdymo aplinką, o ne kokybę: 2015–2018 m. mokyklose toliau buvo atliekami kapitalinio remonto darbai⁵³.

Tuo tarpu profesinis mokymas organizuojamas nepakankamai efektyviai, su modernia įranga mokosi tik trečdalis mokinių, mažėjant mokinių skaičiui, neskubama atsisakyti nenaudojamų profesinių mokyklų patalpų, o mokymo kokybės užtikrinimas dar nepakankamai veiksmingas. Profesinį mokymą renkasi prasčiau besimokantys asmenys, dažnai iš skurdžiai gyvenančių šeimų⁵⁴. Skurdo rizikos lygis šalyje – 22,9 proc. Dėl to valstybinės profesinio mokymo įstaigos turėtų įtraukti į mokymo procesą socialiai pažeidžiamus asmenis, kad jie, baigę profesinio mokymo programas, įgytų kvalifikaciją, sėkmingai susirastų darbą ir savarankiškai išsilaikytų. Be to, profesinis mokymas yra ta švietimo grandis, kurioje jos dalyviai lanksčiausiai ir greičiausiai geba reaguoti į darbdavių poreikius bei kompetencijų trūkumą. Todėl profesinio mokymo įstaigos yra labai svarbios įgyvendinant strategijos „Lietuva 2030“ tikslą: sumani visuomenė – besimokanti visuomenė: moderni ir dinamiška, pasirengusi ateities iššūkiams ir gebanti veikti nuolat kintančiame pasaulyje. Siekiama, kad Lietuva pagal mokymosi visą gyvenimą rodiklį 2030 m. užimtų 18 vietą tarp 28 ES šalių (dabar yra 21). „Europa 2020“ siektina šio rodiklio reikšmė – 15 proc. Lietuvoje šis rodiklis 2018 m. buvo 6,6 proc. Jis nekito kelis metus, nors valstybė siekia, kad tęstiniame mokymesi dalyvautų bent 12 proc. gyventojų. Pažymėtina, kad Lietuvoje mokymosi visą gyvenimą strategijos įgyvendinimui nėra numatytų konkrečių, efektyvių priemonių.

Viena iš veiksmingiausių priemonių, padedančių sklandžiai pereiti iš mokymosi įstaigos į darbo rinką, yra pameistrystė. Vis dėl to pirminio profesinio mokymo mokinių, besimokančių šia forma, 2018–2019 mokslo metais buvo tik apie 1,9 proc., nors yra siekiama, kad 2020 m. jų būtų 20 proc.⁵⁵

Pastebima, jog profesinis mokymas organizuojamas nepakankamai efektyviai, jog visi įstoję mokiniai įgytų kvalifikaciją, leidžiančią tapti savarankiškiems. Ilgalaikėje perspektyvoje nėra aiškus valstybės finansuojamų vietų planavimo procesas, taip nacionaliniu mastu vykdomi procesai –

⁵³ Lietuvos Respublikos švietimo, mokslo ir sporto ministerija, Švietimo būklės apžvalga 2019, Vilnius, 2019. Internetinė prieiga: <<http://www.nmva.smm.lt/wp-content/uploads/2019/10/Svietimo-bukles-apzvalga-2019-web.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. gegužės 26 d.]

⁵⁴ MOSTA, Profesinio mokymo būklės apžvalga, 2018 m., Vilnius, 2018 m. Internetinė prieiga: <<https://strata.gov.lt/images/tyrimai/profesinio-mokymo-bukles-apzvalga-2018.pdf>> [Žiūrėta 2020 m. liepos 5 d.]

⁵⁵ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, *Profesinio mokymo kokybė užtikrinama nepakankamai, mokinių mažėja, patalpos ir įranga išnaudojamos neefektyviai*, Vilnius, 2020 m. Internetinė prieiga: <https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25034> [Žiūrėta 2020 m. birželio 15 d.]

licencijų vykdyti programas išdavimas ir jų priežiūra, profesinio mokymo formaliųjų ir neformaliųjų programų vertinimas, išorinis ir vidinis įstaigų vertinimas, profesinių kompetencijų pripažinimas dar neorganizuojami taip, kad užtikrintų kokybę. Sektoriniai praktinio mokymo centrai neišnaudojami, kaip buvo planuota – šių įstaigų užimtumas yra daugiau nei du kartus mažesnis lyginant su sektoriinių praktinio mokymo centrų kūrimo koncepcijoje numatytu naudojimu 16 val. per parą, ne visos įstaigos efektyviai išnaudoja infrastruktūrą, nepritraukia „išorės vartotojų“ ir dėl to negauna papildomų pajamų⁵⁶.

Kokybės ir nuoseklumo trūkumai pastebimi ir dar vienoje Lietuvos švietimo sistemos pakopoje – aukštajame moksle. Kaip pastebima Valstybės kontrolės ataskaitose, pastarąjį dešimtmetį finansavimas mokslinių tyrimų ir eksperimentinės plėtros (MTEP) veiklai auga, tačiau Lietuva pagal MTEP ir inovacijų rodiklius vis dar užima priešpaskutines vietas, palyginti su kitomis Europos Sąjungos šalimis. Mokslo ir studijų institucijų skatinimui skirtų programų analizė parodė, kad nėra nustatytos nacionalinio biudžeto lėšomis finansuojamų MTEP projektų prioritetinės kryptys, nevertinamas jų poveikis. Galimybės orientuoti šiuos projektus į svarbiausių valstybės problemų sprendimą taip pat neišnaudojamos; papildomų lėšų iš verslo sektoriaus ir tarptautinių programų pritraukiama neefektyviai. Pasigendama mokslo stebėsenos sistemos koordinavimo ir aktyvesnių Lietuvos mokslo tarybos ir Lietuvos mokslo akademijos veiksmų patariant LR Seimui ir LR Vyriausybei mokslo politikos klausimais. Auditorių vertinimu, šiuo metu nėra pakankamų priemonių, kurios motyvuotų mokslui imlaus verslo atsiradimą ir paskatintų verslą investuoti. Pritraukti papildomų lėšų iš tarptautinių programų taip pat sekasi sunkiai. Pagal gaunamų dotacijų iš programos „Horizontas 2020“ dydį, Lietuva ES užima priešpaskutinę vietą. Tokią žemą poziciją lemia tai, kad vykdytos priemonės institucijas skatina tik dalyvauti programoje, bet nepadeda pasiekti geriausių rezultatų ir gauti finansavimą⁵⁷.

Kita problema, su kuria susiduria aukštasis mokslas, yra neefektyvus aukštųjų mokyklų valdomo turto panaudojimas. Vykdamą pagrindinę universiteto veiklą – mokslą ir studijas – ilgalaikis turtas atlieka pagalbinę funkciją. Neteisingi sprendimai, susiję su ilgalaikiu turtu, gali ne tik lemti neefektyvų viešųjų lėšų panaudojimą, bet ir daryti neigiamą įtaką studijų proceso kokybei, moksliniams tyrimams ir jų sukuriama pridėtinei vertei. Šalies ir užsienio ekspertai ne kartą rekomendavo Lietuvai didinti mokslo ir studijų veiklos kokybę, atkreipė dėmesį į fragmentuotą aukštųjų mokyklų infrastruktūrą, mažėjančią studentų skaičių ir didėjančius turto išlaikymo kaštus. Valstybės kontrolės atlikto audito metu nustatyta, kad daugelio universitetų finansiniai pajėgumai

⁵⁶ Ten pat.

⁵⁷ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, *Valstybės auditoriai: mokslo pažangos skatinimui trūksta kryptingų veiksmų*, Vilnius, 2016 m. Internetinė prieiga: <https://www.vkontrolė.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=22956> [Žiūrėta 2020 m. birželio 15 d.]

nesudaro prielaidų užtikrinti tinkamą ilgalaikio turto valdymą ir naudojimą, o aukštąjį mokslą prižiūrinčios institucijos ir patys universitetai neskiria reikiamo dėmesio vertinti bei valdyti turto rizikas. Nors universitetai naudoja nekilnojamąjį turtą (butus, poilsio, praktikos ir kitos paskirties bazes, žemės sklypus), tačiau tokio turto panaudojimas kelia abejonų dėl jo reikalingumo mokslo ir studijų vykdymui. Be to, Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2013–2015 m. laikotarpiu universitetų išlaidos ilgalaikio turto įsigijimui padidėjo 77 proc., o išlaidos įsigijimui ir išlaikymui, Eurostato duomenimis, 2014 m. sudarė apie 27 proc. visų universitetų išlaidų ir buvo vienos didžiausių Europoje (didesnės išlaidos buvo tik Liuksemburge – 32 proc.). Atsižvelgiant į šiuos argumentus, galima matyti grėsmę, kad Lietuvoje mažėjant studentų skaičiui, o kartu ir pajamoms, kurias gauna universitetai, išlaidos nekilnojamo turto išlaikymui didės, o tai gali lemti mažėjančias investicijas į studijų ir mokslo kokybės gerinimą⁵⁸.

Galiausiai, atkreipiame dėmesį, kad pastebimas judumo užtikrinimo trūkumas, kylantis iš riboto finansavimo. Neretu atveju skiriamas finansavimas išnaudojamas neefektyviai. Taip pat pastebima, kad mobilieji mainai yra reguliuojami institucijų, taip apribojant galimybę išvykti norimu laikotarpiu bei į norimas institucijas, pasirenkant norimus modulius ir/ar kursus. Remiantis Erasmus+ programos pateikiamais duomenimis, 2014 – 2019 m. nuosekliai mažėjo dalinėms studijoms ir praktikai išvykstančių studentų ir aukštųjų mokyklų darbuotojų dalis. 2014 m. dalinėms studijoms ir praktikai išvyko daugiau nei 4000 studentų, o dėstyimo ir mokymosi vizitams išvyko 1739 aukštųjų mokyklų darbuotojai. Tuo tarpu 2019 m. šis skaičius siekia vos 1900 studentų ir, atitinkamai, 1040 aukštųjų mokyklų darbuotojų. Ypač mažas programos Erasmus+ mobilumas pastebimas tarp trečiosios pakopos studentų – vos 69 trečiosios pakopos studentai per 2019 m. išvyko dalinėms studijoms arba praktikai⁵⁹.

Lietuvos daugiapakopė švietimo raida planuojama remiantis valstybės strateginiais dokumentais, tokiais kaip Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, Valstybinė švietimo 2013–2022 metų strategija. Vis dėlto besikeičiančios Vyriausybės ilgalaikių švietimo strateginių dokumentų nelaiko pirmaeiliais dokumentais – programų įgyvendinimo planuose aptinkama tik maža dalis Strategijoje suformuluotų rodiklių ir siekinių: XVI Lietuvos Respublikos Vyriausybės plane – vos penktadalis; XVII Lietuvos Respublikos Vyriausybės plane – tik maždaug trečdalis; abiejų vyriausybių programų rodikliuose visai nėra įsipareigojimo įgyvendinti dalies siekinių, tačiau yra daug tolimų nuo Strategijos (t. y. Strategijoje nenumatytų) siekinių. Siekiant nacionalinių dokumentų tarpusavio darnos bei įgyvendinimo, kartu svarbu įtraukti švietimo bendruomenės narius ir užtikrinti jų aktyvumą bei tinkamas sąlygas jų veiklai. Siekiant užtikrinti ilgalaikių ir tvarių rezultatų švietimo

⁵⁸ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, *Ar valstybinių universitetų turtas valdomas ir naudojamas kryptingai – mokslinei veiklai ir studijoms*, 2017 m. birželio 30 d. Nr. VA-2017-P-50-4-14.

⁵⁹ Erasmus+ statistika. Internetinė prieiga: <<https://erasmus-plus.lt/statistika/svietimas/>> [Žiūrėta 2020 m. birželio 17 d.]

sektoriuje, LiJOT teikia šiuos siūlymus bei skatina atsižvelgti į ilgalaikių strateginių dokumentų darną:

Šalies bendrojo ugdymo sistema:

- užtikrinti, kad kiekvienas moksleivis nepriklausomai nuo turimų specialiųjų poreikių turėtų lygias galimybes mokytis pasirinktoje švietimo įstaigoje, būtų užtikrintos visos reikalingos sąlygos, švietimo pagalba, asistentai, o švietimo įstaigos būtų universalaus dizaino⁶⁰;
- skatinti jaunų žmonių aktyvų karjeros planavimą ir konsultavimą, peržiūrėti ir atnaujinti karjeros specialisto pareigybės aprašą ir profesinio orientavimo tvarkos aprašą tiksliai įvardinant šios pareigybės vykdymą, numatomus etatus. Taip pat raginame steigti regioninius karjeros centrus visoje Lietuvoje;
- atsisakyti jungtinių klasių, atsižvelgiant į prastą suteikiamo švietimo kokybę, taip pat siekti optimizuoti mokyklų tinklą, o lėšas skirti švietimo kokybės gerinimui;
- užtikrinti pedagogų rengimą sudarant sąlygas mokytojų kvalifikacijos kėlimui bei kvalifikacinių mokymų kontrolės įgyvendinimą;
- skatinti inovatyvią ir efektyvią švietimo vadybą, sudarant sąlygas administracinei skaitmenizacijai ir mokyklų vadovų ir administracijos darbuotojų kvalifikacijos kėlimui;
- užtikrinti ugdymo turinio atnaujinimą ir įgyvendinimą, ypatingą dėmesį skiriant pilietinio, ekonominio, finansinio, informacinio, emocinio raštingumo, sveikatos ir lytiškumo ugdymo bei rengimo šeimai ugdymui;
- užtikrinti nuolatinį ir nuoseklų mokyklos bendruomenės narių švietimą apie psichologinę sveikatą bei užtikrinti tinkamą psichosocialinę aplinką;
- užtikrinti, kad, reikalui esant, bendrasis ugdymas būtų vykdomas kokybiškai nuotoliniu būdu, aprūpinant moksleivius ir mokytojus, mokyklos administraciją reikiamomis darbo priemonėmis ir informacija;
- įtvirtinti mokinių savivaldos sąvoką ir užtikrinti reikiamas sąlygas mokinių savivaldos veiklai.

Aukštojo mokslo ir profesinio ugdymo sistema:

- stiprinti profesines mokyklas taip siekiant gerinti profesinių mokyklų įvaizdį ir kokybę, skatinant jaunas žmones rinktis profesines mokyklas;
- pertvarkyti profesinių mokyklų tinklą taip gerinant jų kokybę;

⁶⁰ Vadovaujantis universalaus dizaino principais, įrengti pastatai ar sukurti produktai suteikia vienodą galimybę tuo pačiu daiktu naudotis kiekvienam, neišskiriant žmonių pagal jų galimybes.

- užtikrinti mokslo darbuotojų, dėstytojų atlyginimų nuoseklų didinimą, atsižvelgiant į jų darbo kokybę;
- užtikrinti aukštojo mokslo studentų skatinamųjų stipendijų nuoseklų didėjimą;
- užtikrinti sąlygas studentų mokslinių tyrimų rengimui ir atveriant nuasmenintų duomenų bazes, kurios būtinos šalies mokslinio potencialo vystymui;
- įtraukti mobilumo užtikrinimą į Lietuvos švietimo gaires ir siekti nuolatinio mobilumo finansavimo augimo – pavyzdžiui, vykdant advokacijos veiklas dėl didėjančio Erasmus+ programos finansavimo europiniu lygmeniu;
- kurti mokslo slėnius ir investuoti į infrastruktūras, kurios prisideda prie mokslo ir studijų potencialo didinimo. Kuriama infrastruktūra turi būti orientuojama į žiedinės ekonomikos skatinimą;
- skatinti aukštojo ir profesinio ugdymo proceso skaitmenizavimą;
- užtikrinti, kad, reikalui esant, aukštasis ir profesinis ugdymas būtų vykdomas kokybiškai nuotoliniu būdu, aprūpinant studentus ir dėstytojus reikiamomis darbo priemonėmis ir informacija;
- sukurti tinkamą mokslininkų motyvacinę sistemą imtis mokslinių darbų;
- užtikrinti kokybišką finansuojamą praktikų ir stažuočių vykdymą.

Mokymosi visą gyvenimą sritis:

- užtikrinti mokymosi visą gyvenimą strategijos vykdymo efektyvumą;
- įgyvendinant neformalųjį ugdymą įtraukti nevyriausybinės jaunimo organizacijas, nuolat kryptingai skatinti informavimo ir švietimo procesus visuomenei apie vykstančius pilietiškumo ugdymo procesus ir įsitraukimo galimybes;
- užtikrinti nuoseklų finansavimo didinimą moksleivio neformalaus ugdymo krepšeliui, lengvinant administracinį jo procesą ir lengvai prieinamą infrastruktūrą neformaliajam švietimui, jo kokybiškam įgyvendinimui;
- sukurti tinkamas sąlygas plėtotis skaitmenizuoto neformalaus švietimo veikloms;
- užtikrinti nacionalinės finansinio, medių ir informacinio raštingumo bei pilietiškumo, verslumo, lytiškumo, socialinio ir emocinio ugdymo strategijų ir įgyvendinimo planų bei priemonių parengimą;
- nuosekliai didinti neformaliajam ugdymui skirtą finansavimą, mažinant administracinę našta atsiskaitant bei užtikrinti nuoseklų veiklų tęstinumą;
- skatinti ir užtikrinti jaunimo tarpkultūrinį ugdymą;

- užtikrinti kokybiškos savanorystės tvarumą, pripažinimą tiek nacionaliniu, tiek ir tarptautiniu lygmenimis;
- įtvirtinti neformalųjį ugdymą Lietuvos Respublikos švietimo įstatyme ir neformaliojo suaugusiųjų švietimo įstatyme kaip integralią švietimo sistemos dalį

Pilietinis švietimas:

- pilietinis sąmoningumas turi būti pradėtas ugdyti dar mokykloje per tam skirtas pamokas, tam galima pasitelkti Krašto apsaugos ministerijos parengtą Nacionalinio saugumo programą, ją periodiškai atnaujinant atsižvelgus į naujausias tendencijas;
- turi būti parengta viešai prieinama informacija, skirta visuomenės susipažinimui su dezinformacija bei pateikti būdai, kurie padėtų ją atpažinti ir išvengti;
- pasisakome už visuomenės supažindinimą su krašto apsauga inicijuojant interaktyviais metodais paremtą švietimą;
- pasisakome už suinteresuotų nevyriausybinų organizacijų įtraukimą į krašto gynybą bei jų supažindinimą su veikla galimo taikos, ekstremaliosios situacijos bei karinio konflikto metu;
- įtraukiant nevyriausybines jaunimo organizacijas, nuolat ir kryptingai informuoti visuomenę apie vykstančius pilietiškumo ugdymo procesus, valstybės turimais kanalais viešinti susijusias programas bei taikyti priemones informaciniam saugumui užtikrinti;
- valstybės turimais kanalais šviesti visuomenę apie informacinį saugumą ir taikyti visas priemones jam užtikrinti;
- pasisakome už balsavimo nuo 16-os metų įteisinimą savivaldos lygmeniu, siekiant kurti balsavimo įprotį jaunų žmonių tarpe ir skatinant jaunos žmonės kuo anksčiau įsitraukti į politinius procesus vietos lygmeniu, taip mažinant rizikas nacionaliniam saugumui per jaunų žmonių pilietinio ir politinio raštingumo stiprinimą;
- pasisakome už kandidatavimo nuo 21 m. į LR Seimą įteisinimą, siekdami kuo daugiau jaunimo įtraukti į visuomeninius procesus ir garsiau kalbėti apie problemas, su kuriomis susiduria jaunas žmogus;
- reaguodami į technologinį progresą ir gerąją Estijos praktiką⁶¹, siūlome nuosekliai ir sistemingai eiti elektroninio balsavimo įvedimo link, įvertinus grėsmes nacionaliniam saugumui. Lietuvos jaunimo aktyvumo rinkimuose vidurkiui išliekant žemesniam už ES valstybių, pabrėžiame naujų balsavimo formų svarbą, siekiant didesnio jaunų žmonių įsitraukimo į politinius procesus;

⁶¹ Estijos geroji praktika yra paremta Estijos žmonių pasitikėjimu elektronine balsavimo sistema, todėl informuojant Lietuvos visuomenę apie tokio balsavimo naudą, tokias praktikas rekomenduojama įgyvendinti ir Lietuvoje.

- siūlome įtraukti nevyriausybinę organizacijų sektorių į pilietinio ugdymo pamokų turinio formavimą bei įgyvendinimą, organizuojant interaktyvias pamokas, kurių metu mokyklose būtų simuliuojami rinkimai, kitaip pristatomi politiniai procesai valstybėje, taip mažinant rizikas nacionaliniam saugumui per jaunų žmonių pilietinio ir politinio raštingumo stiprinimą;
- remiame siekiamybę periodiškai matuoti jaunimo pilietinės galios indeksą Lietuvoje, taip užtikrinant galimybę vykdyti į esamą situaciją orientuotus procesus.

ŽALIOJI EKONOMIKA

Klimato kaita ir aplinkos būklės blogėjimas kelia egzistencinę grėsmę Lietuvai, Europai ir pasauliui. Kiekvienais metais atmosfera šyla, o klimatas keičiasi. Milijonui iš aštuonių milijonų planetos rūšių gresia išnykimas. Miškai ir vandenynai teršiami ir naikinami⁶², todėl būtina imtis priemonių kovai prieš su klimatu ir aplinka susijusių iššūkius, kurie yra pagrindinis šios kartos uždavinys. Siekiant įveikti esamus iššūkius Lietuva turi siekti persitvarkyti į teisingą ir klestinčią visuomenę, pasižyminčią modernia, efektyviai išteklius naudojančia ir konkurencinga ekonomika.

Dar 2015 m. įsigaliojo Jungtinių Tautų Organizacijos (JTO) Generalinėje Asamblėjoje (GA) priimta ir Lietuvos Respublikos Prezidentės Dalios Grybauskaitės pasirašyta rezoliucija „Keiskime mūsų pasaulį: Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m.“, teikdama vyriausybinėms institucijoms Darnaus vystymosi tikslus⁶³. Darnaus vystymosi darbotvarkė iki 2030 m. yra Jungtinių Tautų narių priimtas ilgalaikis planas, numatantis konkrečius veiksmus besivystančioms ir išsivysčiusioms šalims, o veiksmų spektras apima visas tris darnaus vystymosi dimensijas: ekonominę, socialinę ir aplinkosauginę. Žalioji ekonomika yra neatsiejama šios darbotvarkės dalis.

Vienoje iš žaliosios ekonomikos sudedamųjų dalių – žiedinėje ekonomikoje – siekiama kuo ilgiau išlaikyti produktų ir medžiagų vertę, išmesti kuo mažiau atliekų ir naudoti kuo mažiau išteklių, o produktui atgyvenus, išteklius išlaikyti ekonomikos cikle, kad jie galėtų būti dar ne kartą naudojami naujai vertei sukurti. Taikant tokį modelį, Lietuvoje galima sukurti stabilių darbo vietų, paskatinti konkurencinį pranašumą teikiančias inovacijas ir užtikrinti pasididžiavimo vertą žmonių sveikatos ir aplinkos apsaugos lygį. Be to, taikant šį modelį, vartotojams gali būti suteikiama patvaresnių ir naujoviškesnių produktų, o taip sutaupoma vartotojų pinigų ir užtikrinama geresnė gyvenimo kokybė⁶⁴.

2014–2018 m. laikotarpiu Lietuvoje augo perdirbamų atliekų dalis, tačiau ji vis dar nėra pakankama. 2018 m., palyginus su susidariusiomis komunalinėmis atliekomis, buvo perdirbta tik 52 proc. atliekų. Tuo pačiu laikotarpiu išaugo ir pavojingų atliekų kiekis tenkantis tūkstančiui gyventojų – remiantis 2018 m. duomenimis, šis kiekis siekė 64 tonas. Svarbu pabrėžti ir tai, kad 2020 m. Valstybės kontrolės atlikto audito metu pastebėta, jog aplinkos apsaugos ir taršos prevencijos sistema neužtikrina, kad būtų išvengta reikšmingo neigiamo poveikio aplinkai, neatliekama nuolatinė

⁶² Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC): Special Report on the impacts of global warming of 1.5°C; Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services: 2019 Global assessment report on biodiversity and ecosystem services; The International Resource Panel. Global Resources Outlook 2019: Natural Resources for the Future We Want; European Environment Agency: The European environment – state and outlook 2020: knowledge for transition to a sustainable Europe.

⁶³ United Nations, *Sustainable Development Goals*. Internetinė prieiga: <<https://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>> [Žiūrėta 2020 m. birželio 17 d.]

⁶⁴ Europos Komisija, Žiedinės ekonomikos dokumentų rinkinys. Klausimai ir atsakymai. Internetinė prieiga: <https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/lt/MEMO_15_6204> [Žiūrėta 2020 m. birželio 19 d.]

reikšmingiausių aplinkos apsaugą ir taršos prevenciją reglamentuojančių teisės aktų reguliavimo stebėseną, o poveikio aplinkai vertinimo ir leidimų išdavimo procesas bei valstybinės aplinkos apsaugos kontrolės sistema neužtikrina, kad planuojant ir vykdant ūkinę veiklą būtų išvengta reikšmingų neigiamų pasekmių aplinkai; ilgą laiką nesutvarkoma dalis užterštų teritorijų. Aplinkos apsaugai skiriamų lėšų naudojimas neužtikrina, kad būtų sprendžiamos ilgalaikės šios srities problemos⁶⁵.

Remiantis 2019 m. Europos Komisijos atlikto „Eurobarometro“ tyrimo rezultatais, 72 proc. Lietuvos piliečių mano, kad klimato kaita yra rimta problema (ES vidurkis 79 proc.). Nors tik 14 proc. klimato kaitą įvardina kaip rimčiausią pasaulio problemą (lyginant su ES vidurkiu 23 proc.), ši respondentų dalis padidėjo šešiais procentiniais punktais nuo 2017 m. Atliktas tyrimas parodo, kad kova su klimato kaita yra aktuali Lietuvos gyventojams. Šiek tiek daugiau nei pusė (54 proc.) respondentų teigia, kad per pastaruosius šešis mėnesius ėmėsi asmeninių veiksmų kovojant su klimato kaita, o pateikiant konkrečius kovos su klimato kaita pavyzdžius, procentinė dalis padidėjo iki 96 proc. (virš 93 proc. ES vidurkio). Taip pat padidėjo manančių, kad perkant buitinių prietaisų prioritetu skirti suvartojančiam mažiau energijos (padidėjo 21 proc. ir siekia 50 proc.). Be to, daugiau nei trys ketvirtadaliai respondentų bando sumažinti savo atliekas, rūšiuoti ir atiduoti perdirbimui. Absoliuti dauguma (85 proc.) respondentų sutinka, kad perėjimui prie švarios energetikos turėtų būti suteikta daugiau viešosios finansinės paramos. Taip pat, 9 iš 10 gyventojų mano, kad svarbu, jog jų nacionalinė vyriausybė nustatytų tikslus, kuriais siekiama padidinti atsinaujinančios energijos vartojimą ir paramą energijos efektyvumo didinimui iki 2030 m. (92 proc., lygi ES vidurkiui), ir paramą energijos efektyvumo gerinimui iki 2030 m. bei palaiko klimato neutralumo tikslą Europos Sąjungoje iki 2050 m.⁶⁶

Todėl, siekiant užtikrinti ilgalaikius ir tvarius rezultatus aplinkosaugos ir žaliosios ekonomikos sektoriuje, taip pat siekiant užtikrinti Lietuvos ekonomikos tvarumą, būtina klimato ir aplinkos problemas paversti galimybėmis visose politikos srityse ir garantuoti, kad perėjimas būtų teisingas ir įtraukus visiems. Atsižvelgiant į šį kontekstą, LiJOT teikia šiuos siūlymus bei skatina įgyvendinti šiuos pokyčius:

- užtikrinti, kad bendrojo ugdymo programose būtų numatyti užsiėmimai ekologijos ir aplinkos apsaugos temomis;

⁶⁵ Lietuvos Respublikos valstybės kontrolė, *Valstybės kontrolė Seimo pavedimu atliko aplinkos apsaugos ir taršos prevencijos veiklos efektyvumo ir rezultatyvumo auditą*, Vilnius, 2020 m. Internetinė prieiga: <https://www.vkontrole.lt/pranesimas_spaudai.aspx?id=25084> [Žiūrėta 2020 m. birželio 19 d.]

⁶⁶ Europos Komisija, *Specialusis Eurobarometras 490: Klimato kaita*. Internetinė prieiga: <https://ec.europa.eu/clima/sites/clima/files/support/docs/lt_climate_2019_lt.pdf> [Žiūrėta 2020 m. birželio 19 d.]

- aukštojo mokslo studijų programų dėstomuosiuose dalykuose numatyti darnaus vystymosi, ekologijos klausimus aprėpiančius dalykus;
- užtikrinti kokybišką visuomenės švietimą aplinkos apsaugos ir ekologijos temomis, siekiant skatinti visuomenę rinktis aplinkai draugiškas, pakartotinio naudojimo prekes ir paslaugas;
- užtikrinant higienos reikalavimus diegti švediško stalo maitinimo principą švietimo įstaigose, kad būtų mažinamas maisto atliekų kiekis;
- skirti daugiau dėmesio viešojo intereso didinimui aplinkos apsaugos, ekologijos, klimato kaitos klausimais, skatinti juos atliepiančias visuomenines iniciatyvas, projektus;
- daugiau dėmesio skirti visuomenės informavimui klimato kaitos, ekologijos, aplinkos apsaugos klausimais;
- atsakingai ir nuosekliai laikytis tarptautinių įsipareigojimų (Europos žaliasis kursas ir jos veiksmų planas, Darnaus vystymosi tikslų darbotvarkė iki 2030 m.) vykdymo;
- plėsti stambiagabaričių atliekų aikštelių tinklą ir užtikrinti sklandų stambiagabaričių atliekų surinkimą;
- plėsti tekstilės konteinerių tinklą visose Lietuvos savivaldybėse ir didinti informavimą apie juos;
- iškastiniu kuru varomą viešąjį transportą pakeisti varomais elektra ir/ar kita mažiau taršia alternatyva;
- numatyti teisės aktų pakeitimą dėl pavojingų medžiagų atvaizdavimo gaminių pakuotėse reglamentavimo ir visuomenės informavimo;
- peržiūrėti valstybinių institucijų, atsakingų už aplinkos apsaugą, darbo krūvio apimtį, finansavimą ir užtikrinti kompetencijas atitinkantį darbo užmokestį;
- skatinti žaliąsias investicijas, siekiant sukurti tvaresnius ir aplinkai draugiškesnius verslus;
- kurti finansines paskatas verslui bei visuomenei naudotis aplinkai draugiškomis paslaugomis ir produktais;
- atsisakyti teikiamų subsidijų iškastiniam kurui, taip skatinant atsinaujinančios energetikos naudojimą ir populiarumą;
- kruopščiai laikytis Europos bioįvairovės strategijos⁶⁷;
- pritaikyti kitų ES šalių praktiką, kai už pranešimą apie aplinkosauginius pažeidimus pranešusiam asmeniui skiriamas nustatytas atlygis bei užtikrinamas anonimiškumas, taip padidinant pranešimų apie pažeidimus kiekį.

⁶⁷ Europos Komisija, *Biodiversity Strategy for 2030*. Internetinė prieiga: https://ec.europa.eu/environment/nature/biodiversity/strategy/index_en.htm [Žiūrėta 2020 m. liepos 19 d.]

Prezidentas

Lukas Kornelijus Vaičiakas